

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини та іноземних мов»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВтаІМ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ В УМОВАХ ВІЙНИ»

Виконала здобувачка вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-22
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Скалева О.В.
« ____ » _____ 2026 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор

_____ Ірина БАБЕЦЬ
« ____ » _____ 2026 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин та іноземних мов

Рівень вищої освіти Бакалавр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Іван МИЦЕНКО

«_____» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКА) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Скалевої Олени Володимирівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Міграційні процеси в Україні та їх соціально-економічні наслідки в умовах війни

Бабець Ірина Георгіївна, д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою є дослідження сучасних міграційних процесів в Україні, аналіз їх соціально-економічних наслідків та обґрунтування напрямів удосконалення державної політики у сфері регулювання міграції в умовах війни.

Завдання: розкрити сутність та основні чинники міграції населення; охарактеризувати класифікацію міграційних процесів; дослідити особливості державного регулювання міграції в Україні; проаналізувати масштаби, динаміку та структуру сучасних міграційних потоків України; оцінити вплив міграційних процесів на ринок праці та економічний розвиток країни; дослідити соціально-демографічні наслідки міграції в Україні; визначити пріоритети державної міграційної політики в умовах війни; проаналізувати внутрішні та зовнішні детермінанти інтенсивності міграційних процесів..

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 2	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 3	проф. Бабець І.Г.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	02.02.2026-13.02.2026	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	16.02.2026-06.03.2026	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	09.03.2026-10.04.2026	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	13.04.2025-08.05.2026	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	11.05.2026-17.05.2026	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	18.05.2026-31.05.2026	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.06.2026-07.06.2026	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	08.06.2026-11.06.2026	
9	Перевірка на плагіат	12.06.2026-16.06.2026	
10	Отримання відгуку наукового керівника	17.06.2026-21.06.2026	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	22.06.2026-25.06.2026	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис здобувача

АНОТАЦІЯ

Міграційні процеси в Україні та їх соціально-економічні наслідки в умовах війни. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2026.

У бакалаврській роботі досліджено сучасні міграційні процеси в Україні, їх соціально-економічні та демографічні наслідки, а також особливості державного регулювання міграції в умовах воєнного часу. Розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження міграції населення, проаналізовано основні підходи до визначення поняття міграції, її чинників та класифікації.

Проведено аналіз сучасних міграційних процесів в Україні, зокрема досліджено масштаби, динаміку та структуру міграційних потоків. Окрему увагу приділено впливу міграції на ринок праці, економічний розвиток держави та соціально-демографічну структуру населення. Встановлено, що повномасштабна війна суттєво трансформувала міграційні процеси, спричинивши значне зростання масштабів як зовнішньої, так і внутрішньої міграції.

У роботі також визначено основні пріоритети державної міграційної політики України в умовах воєнного часу та проаналізовано внутрішні й зовнішні фактори, що впливають на інтенсивність міграційних процесів. Обґрунтовано необхідність удосконалення державної політики у сфері регулювання міграції з метою збереження людського потенціалу, стабілізації демографічної ситуації та сприяння соціально-економічному відновленню країни.

Ключові слова: міграційні процеси, трудова міграція, внутрішньо переміщені особи, біженці, ринок праці, демографічні процеси, державна міграційна політика, воєнний стан.

ABSTRACT

Migration Processes in Ukraine and Their Socio-Economic Consequences in Wartime. - Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2026.

The bachelor's thesis examines contemporary migration processes in Ukraine, their socio-economic and demographic consequences, as well as the features of state regulation of migration in the conditions of wartime. The theoretical and methodological foundations of migration research are analyzed, including the definition of migration, its main factors and classifications.

The study provides an analysis of current migration processes in Ukraine, focusing on the scale, dynamics, and structure of migration flows. Particular attention is paid to the impact of migration on the labor market, economic development, and the socio-demographic structure of the population. It has been established that the full-scale war has significantly transformed migration processes, causing a sharp increase in both external and internal migration.

The thesis also identifies the key priorities of Ukraine's state migration policy under wartime conditions and analyzes the internal and external determinants influencing the intensity of migration processes. The necessity of improving state migration policy is substantiated in order to preserve human capital, stabilize the demographic situation, and promote the socio-economic recovery of the country.

Keywords: migration processes, labor migration, internally displaced persons, refugees, labor market, demographic processes, state migration policy, wartime conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	9
1.1. Сутність міграції населення та чинники її формування.....	9
1.2. Типологія та класифікаційні ознаки міграційних процесів.....	17
1.3. Механізми та особливості державного управління міграційними процесами в Україні	23
Висновки до розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СФЕРУ.....	33
2.1. Аналіз тенденцій і структури міграційних потоків в Україні	33
2.2. Міграційні процеси та їхній вплив на ринок праці й економічний розвиток України.....	42
2.3 Соціально-демографічні зміни в Україні під впливом міграційних процесів.....	50
Висновки до розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	56
3.1. Детермінанти розвитку міграційних процесів в Україні	56
3.2. Пріоритетні напрями регулювання міграційних процесів у воєнний період.....	63
Висновки до розділу.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Міграційні процеси є важливим елементом сучасного соціально-економічного розвитку суспільства та одним із чинників, що суттєво впливають на формування демографічної структури населення, функціонування ринку праці та розвиток національної економіки. В умовах глобалізації масштаби переміщення населення постійно зростають, а міграція дедалі сильніше впливає на економічні, соціальні й політичні процеси як у межах окремих держав, так і на міжнародному рівні. Для України питання міграції має особливу актуальність, оскільки міграційні переміщення безпосередньо впливають на демографічний потенціал країни, структуру трудових ресурсів і загальну соціально-економічну стабільність суспільства.

Упродовж тривалого періоду Україна характеризувалася значними масштабами трудової міграції, що була переважно зумовлена економічними факторами, насамперед відмінностями у рівні доходів між Україною та більш розвиненими європейськими державами. Проте після початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації у 2022 році міграційна ситуація в країні зазнала істотних змін. Воєнні дії спричинили одну з найбільших хвиль вимушеного переміщення населення в сучасній історії Європи. Мільйони громадян України були змушені покинути свої домівки: частина з них виїхала за кордон у пошуках безпечних умов проживання, тоді як значна кількість людей перемістилася до інших регіонів держави.

Такі міграційні процеси спричиняють суттєві зміни у соціально-демографічній структурі населення, впливають на функціонування ринку праці, розвиток регіонів і формування людського капіталу держави. Водночас вони створюють нові виклики для державної політики у сферах міграційного регулювання, соціального захисту, зайнятості населення та відновлення економіки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває комплексне дослідження сучасних міграційних процесів в Україні, визначення їх причин

і наслідків, а також пошук ефективних шляхів удосконалення державної міграційної політики.

Проблематика міграції є предметом активного наукового вивчення як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів дослідження міграційних процесів зробили такі українські науковці, як О. Малиновська, О. Ровенчак, О. Мульська, Г. Назарова, В. Остапчук та інші. У їхніх працях аналізуються теоретичні засади міграції, чинники її виникнення, соціально-економічні наслідки, а також механізми державного регулювання міграційних процесів.

Метою бакалаврської роботи є дослідження сучасних міграційних процесів в Україні, аналіз їх соціально-економічних наслідків та обґрунтування напрямів удосконалення державної політики у сфері регулювання міграції в умовах війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання дослідження:

- розкрити сутність та основні чинники міграції населення;
- охарактеризувати класифікацію міграційних процесів;
- дослідити особливості державного регулювання міграції в Україні;
- проаналізувати масштаби, динаміку та структуру сучасних міграційних потоків України;
- оцінити вплив міграційних процесів на ринок праці та економічний розвиток країни;
- дослідити соціально-демографічні наслідки міграції в Україні;
- визначити пріоритети державної міграційної політики в умовах війни;
- проаналізувати внутрішні та зовнішні детермінанти інтенсивності міграційних процесів.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси населення в Україні.

Предметом дослідження виступають соціально-економічні аспекти міграційних процесів та механізми державного регулювання міграції в умовах воєнного часу.

У роботі використано такі методи дослідження: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, статистичний аналіз, графічний метод, а також метод системного підходу до дослідження соціально-економічних процесів.

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації з міграції та Організації Об'єднаних Націй, аналітичні звіти державних установ, а також нормативно-правові акти України у сфері міграційної політики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання проведеного аналізу для вдосконалення державної політики у сфері регулювання міграційних процесів, а також для розроблення заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків міграції та збереження людського потенціалу країни.

Структура кваліфікаційної роботи побудована відповідно до логіки дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури з 30 найменувань та 11 рисунків. Загальна кількість сторінок – 76.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Сутність міграції населення та чинники її формування

Міграційні процеси належать до найбільш вагомих і водночас складних соціально-демографічних явищ, що істотно впливають на розвиток суспільства, функціонування економічних систем та культурну взаємодію у глобальному масштабі. Упродовж усієї історії людства переміщення населення було постійним явищем і стало одним із ключових чинників формування сучасної демографічної структури світу. У різні історичні періоди причини міграції були різними — економічними, політичними, соціальними, військовими або екологічними. Незважаючи на відмінність цих передумов, міграційні переміщення завжди відігравали важливу роль у перерозподілі трудових ресурсів, зміні етнічного та культурного складу населення окремих територій, а також у трансформації соціально-економічних відносин як у країнах походження мігрантів, так і в державах їхнього прийому.

У наукових дослідженнях міграцію населення визначають як процес просторового переміщення окремих осіб або соціальних груп у межах певної території чи між різними країнами, що супроводжується зміною їхнього постійного або переважного місця проживання на тривалий час чи на постійній основі [1, 2]. Такий процес охоплює не лише фізичне переміщення людей у географічному просторі, але й спричиняє значні соціально-економічні та демографічні наслідки. Ці наслідки можуть проявлятися як на рівні окремих регіонів, також і в масштабах держави загалом. У цьому контексті міграцію можна розглядати як механізм адаптації населення до змін у сфері економіки, на ринку праці, у рівні життя та можливостях соціального розвитку.

Міграційні процеси мають низку характерних ознак, які дають змогу відрізнити їх від інших форм територіальної мобільності населення. Передусім йдеться про безпосередній факт фізичного переміщення особи або

групи осіб у просторі. Другою важливою рисою є перетин певних адміністративних або державних кордонів, що визначають територіальні межі проживання та здійснення соціально-економічної діяльності. Водночас ключовою ознакою міграції вважається саме зміна постійного або основного місця проживання на тривалий, а інколи й невизначений період. Саме ця характеристика відрізняє міграцію від інших форм переміщень, зокрема туристичних поїздок, службових відряджень чи регулярних маятникових переміщень між місцем проживання і місцем роботи або навчання. На відміну від міграції, такі види мобільності не передбачають суттєвої зміни життєвого простору людини та її соціального середовища.

В економічній науці поняття «міграція» використовується вже досить давно, однак систематичне дослідження цього явища як економічної категорії почалося наприкінці XIX століття. Серед перших учених, який здійснив ґрунтовний аналіз міграційних процесів, був англійський дослідник Е. Равенштейн [1, 2]. У своїх працях «Закони міграції» та «Закони міграції: друга стаття» він узагальнив основні закономірності переміщення населення, спираючись на статистичні дані та емпіричні спостереження за міграційними потоками у Великій Британії. За результатами проведених досліджень учений сформулював одинадцять положень, що характеризували типові особливості міграційної поведінки населення. Хоча ці положення мали переважно описовий характер і ґрунтувалися на аналізі внутрішньої міграції у Великій Британії XIX століття, вони стали важливим етапом у становленні теоретичних підходів до вивчення міграції.

Серед висновків Равенштейна особливе значення мало твердження про провідну роль економічних факторів у формуванні міграційних потоків. Учений підкреслював, що основними стимулами до переселення населення виступають економічні умови, зокрема можливості працевлаштування, рівень оплати праці і перспективи економічного розвитку територій. Крім того, він звертав увагу на тісний взаємозв'язок між процесами індустріалізації та міграційними переміщеннями. Індустріальний розвиток

окремих регіонів спричиняв зростання попиту на робочу силу, який своєю чергою, стимулював приплив населення із сільської місцевості. У результаті цього сформувалася характерна тенденція переселення людей із сіл до міст, яка стала однією з визначальних рис соціально-економічних змін періоду індустріалізації.

Подальший розвиток економічних досліджень міграції пов'язаний із працями американського науковця С. Стоффера [3], який запропонував новий підхід до пояснення закономірностей міграційних переміщень. У межах своєї теорії він сформулював принцип, відповідно до якого обсяг міграційних потоків до певної території залежить від привабливості умов у пункті призначення та одночасно зменшується під впливом бар'єрів, які виникають на шляху мігрантів. До таких бар'єрів можуть належати значна географічна відстань, матеріальні витрати, пов'язані з переїздом, адміністративні обмеження, правові труднощі або соціальні проблеми, що виникають у процесі адаптації до нового середовища.

Наукові ідеї Стоффера стали підґрунтям для подальшого розвитку концепції так званих push–pull факторів, яка сьогодні широко застосовується у дослідженнях міграційних процесів. Відповідно до цієї теорії, рішення людини про зміну місця проживання формується під впливом двох груп чинників: факторів «виштовхування» (push), що стимулюють від'їзд із попереднього місця проживання, та факторів «притягання» (pull), які роблять іншу територію більш привабливою для проживання або працевлаштування. До факторів першої групи зазвичай відносять безробіття, низький рівень доходів, соціально-економічну нестабільність або політичні конфлікти. Натомість фактори «притягання» включають кращі можливості зайнятості, вищі доходи, сприятливі соціальні умови, наявність соціальних гарантій та ширші перспективи професійного зростання.

Наступні наукові дослідження у сфері міграції сприяли появі нових теоретичних підходів, які розширили та деталізували розуміння причин і закономірностей переміщення населення. Однією з таких концепцій став

принцип «мінімальних зусиль», запропонований Дж. Зіпфом [4]. Згідно з цим підходом, люди у своїй діяльності прагнуть досягати бажаних результатів із найменшими витратами часу, ресурсів та зусиль. У контексті міграційних процесів це означає, що потенційні мігранти, як правило, обирають такі напрямки переміщення, які забезпечують найбільш вигідне співвідношення між очікуваними перевагами та витратами, пов'язаними з переїздом. Водночас держави, зацікавлені у залученні іноземної робочої сили, прагнуть створити сприятливі умови для прийому мігрантів, формуючи відповідні правові, економічні та соціальні механізми їх інтеграції в національну економіку. До таких заходів належать спрощення процедур отримання дозволів на працевлаштування, забезпечення соціальних гарантій, реалізація спеціальних міграційних програм або стимулювання імміграції висококваліфікованих фахівців.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних досліджень міграційних процесів зробив Е. С. Лі, який запропонував системний підхід до класифікації міграційних чинників. У своїй праці «Теорія міграції» він сформулював концептуальну модель, що пояснює процес прийняття рішення про зміну місця проживання через взаємодію різних груп факторів. Учений виокремив дві ключові категорії чинників: ті, що спонукають людей залишати місце проживання, та ті, що приваблюють їх до переїзду в іншу місцевість [2]. До факторів «виштовхування» належать несприятливі соціально-економічні умови, низький рівень життя, обмежені можливості працевлаштування, політична нестабільність, військові конфлікти та інші кризові явища. Натомість фактори «притягання» пов'язані з позитивними характеристиками території призначення, серед яких економічне зростання, ширші можливості для зайнятості, вищий рівень доходів, політична стабільність і розвинена соціальна інфраструктура.

З часом наукові дослідження міграційних процесів значно розширилися як за тематикою, так і за масштабами аналізу. Якщо на ранніх етапах науковці зосереджувалися переважно на внутрішніх переміщеннях

населення, то в умовах глобалізаційних процесів дедалі більша увага приділяється міжнародним і міжконтинентальним міграційним потокам. Це пояснюється, з одного боку, зростанням масштабів переміщення населення у світі, а з іншого — появою нових форм мобільності, що виникли під впливом розвитку цифрових технологій та глобальних комунікаційних мереж. У сучасному науковому дискурсі міграція розглядається не лише як демографічне або соціальне явище, але й як важливий фактор економічного розвитку, який впливає на формування людського капіталу, функціонування ринку праці та результативність державної соціально-економічної політики.

Значний внесок у дослідження внутрішніх міграційних процесів зробив А. Люїс, який розглядав міграцію крізь призму структурних трансформацій національної економіки. У межах своєї теорії подвійного сектору він доводив, що нерівномірний розвиток різних галузей економіки, зокрема традиційного аграрного сектору та сучасної індустріальної економіки, спричиняє переміщення робочої сили між секторами та регіонами. Розширення промислового виробництва та розвиток міських економік формують додатковий попит на робочу силу, що стимулює переселення працівників із сільської місцевості до міст. Такий перерозподіл трудових ресурсів сприяє економічному зростанню та підвищенню продуктивності праці. Концепція Люїса стала важливим теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку неокласичної теорії міграції [5].

Подальший розвиток цих ідей відобразився у працях Дж. Гарріса та М. Тодаро, які запропонували модель міграції, що пояснює переміщення населення із сільських територій до міст на основі економічних очікувань. Центральною ідеєю цієї концепції є те, що рішення про переїзд визначається не лише фактичним рівнем заробітної плати, але й очікуваними доходами, які людина може отримати в майбутньому. Відповідно до моделі Гарріса–Тодаро, навіть за наявності безробіття в міських районах люди можуть ухвалювати рішення про міграцію, якщо прогнозований дохід у місті перевищує можливі заробітки в сільській місцевості [6]. Таким чином,

міграція трактується як результат раціонального економічного вибору, що базується на оцінці потенційних вигод.

У наступних наукових дослідженнях акцент поступово зміщувався від аналізу індивідуальних рішень до розгляду міграції як колективного або сімейного явища. Вагомий внесок у розвиток такого підходу зробили О. Старк і Д. Массей, які трактували міграцію як одну зі стратегій домогосподарств, спрямовану на зменшення економічних ризиків та диверсифікацію джерел доходу. У межах концепції нової економіки трудової міграції доводиться, що рішення про переїзд часто приймається не окремою людиною, а всією сім'єю. Основною метою такого рішення є забезпечення фінансової стабільності та підвищення рівня добробуту шляхом отримання доходів із різних джерел.

Наприкінці XX століття у наукових дослідженнях поширилася думка про те, що міграція може приносити не лише негативні наслідки для країн походження, а й економічні вигоди для держав-реципієнтів. Зокрема, М. Піоре наголошував на структурній ролі мігрантів у функціонуванні сучасної економіки. На його думку, економіка розвинених країн складається з двох секторів: високотехнологічного, що потребує висококваліфікованих працівників, та менш індустріалізованих галузей із нижчою оплатою праці, які є менш привабливими для місцевого населення. Саме в цих галузях нестача робочої сили часто компенсується за рахунок іммігрантів, які виконують менш престижну або низькооплачувану роботу [2].

Українські науковці також активно досліджують міграційні процеси. Зокрема, Г. В. Назарова та В. В. Остапчук розглядають міграцію як складне соціально-економічне явище, що формується під впливом комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів [7]. До зовнішніх чинників належать політична нестабільність, економічні труднощі, нерівномірний розвиток регіонів та недостатній рівень соціального забезпечення. Водночас важливу роль відіграють і внутрішні фактори, зокрема рівень освіти, професійні

амбіції, мотивація до змін та готовність людини адаптуватися до нового середовища.

Аналіз причин міграції є важливим для розуміння масштабів, напрямів і динаміки міграційних потоків. Як правило, рішення про переїзд формується під впливом сукупності взаємопов'язаних чинників — від макроекономічних і політичних умов до індивідуальних життєвих обставин окремих людей або домогосподарств.

У науковій літературі причини міграції часто поділяють на фактори «виштовхування» та «притягання» [8; 9]. Перші пов'язані з несприятливими умовами у країні походження, зокрема безробіттям, низьким рівнем заробітної плати, економічною нестабільністю та обмеженими можливостями професійного розвитку. У таких умовах міграція розглядається як метод підвищення рівня добробуту та пошуку кращих можливостей для працевлаштування.

Важливу роль у формуванні міграційних потоків відіграють політичні фактори виштовхування. До них належать політична нестабільність, збройні конфлікти, політичні переслідування, обмеження громадянських прав і свобод, поширення корупції та неефективність державних інституцій. За таких умов люди часто змушені шукати більш безпечні та стабільні умови життя за межами своєї країни. У деяких випадках політичні обставини стають причиною вимушеної міграції, зокрема у формі біженства або примусового переселення.

Вагомий вплив на міграційні процеси мають соціальні чинники. Серед них можна виділити різні форми дискримінації за етнічною, релігійною чи гендерною ознаками, обмежений доступ до освіти, медицини та інших соціальних благ. Додатковими причинами можуть бути високий рівень злочинності, незадовільні житлові умови, слабкий розвиток соціальної інфраструктури та обмежені можливості для соціальної мобільності. У таких умовах міграція часто розглядається як спосіб покращення рівня життя.

Окрему групу становлять демографічні чинники. До них належать перенаселеність окремих територій, надмірний тиск на ресурси, обмежена кількість робочих місць та неспроможність економіки забезпечити зайнятість для всього працездатного населення. У результаті частина людей змушена шукати можливості для працевлаштування в інших регіонах або країнах.

На протязі останного десятиліття зростає значення екологічних факторів міграції. До них належать природні катастрофи, техногенні аварії, деградація земель, забруднення довкілля та наслідки змін клімату. Погіршення екологічних умов у багатьох випадках робить окремі території менш придатними для проживання або ведення господарської діяльності, що спонукає населення до переселення [9].

На відміну від факторів виштовхування, фактори «притягання» пов'язані зі сприятливими умовами, що існують у країні або регіоні призначення. Найбільш вагомими серед них є економічні чинники, зокрема наявність робочих місць, вищий рівень оплати праці, можливості професійного зростання, стабільність економічного середовища та сприятливі умови для здійснення підприємницької діяльності.

Політичні фактори притягання включають стабільність державної влади, безпеку, дотримання прав людини та ефективну правову систему. У таких умовах люди можуть розраховувати на захист своїх прав і стабільне соціальне середовище.

Соціальні фактори притягання пов'язані з високим рівнем якості життя у країні призначення. До них належать доступ до якісної освіти та медичних послуг, розвинена система соціального захисту, сприятливі житлові умови, а також широкі можливості для професійного та культурного розвитку. Важливу роль також відіграють діаспорні спільноти, які сприяють адаптації новоприбулих мігрантів до нового середовища, надаючи їм інформаційну, соціальну та іноді матеріальну підтримку [8].

Екологічні фактори притягання можуть включати сприятливі природні умови, чистіше довкілля та вищий рівень екологічної безпеки, що також впливає на вибір місця проживання.

Водночас наявність факторів виштовхування або притягання не завжди автоматично призводить до міграції. Важливу роль відіграють проміжні фактори, зокрема відстань між країнами, транспортна доступність, вартість переїзду, наявність фінансових ресурсів, а також державна міграційна політика, яка може як сприяти, так і стримувати переміщення населення.

Крім того, значення мають індивідуальні характеристики людини: вік, рівень освіти, професійна кваліфікація, знання мов, стан здоров'я, готовність до змін та здатність адаптуватися до нового соціального середовища. Саме ці фактори формують індивідуальну оцінку ризиків і переваг, пов'язаних із переїздом.

Таким чином, причини міграції мають багатокomпонентний характер. Рішення про зміну місця проживання формується під впливом взаємодії економічних, політичних, соціальних, демографічних та екологічних чинників, а також індивідуальних мотивів і можливостей людини.

1.2. Типологія та класифікаційні ознаки міграційних процесів

З метою детальнішого аналізу міграційних процесів важливим є їх наукове впорядкування та класифікація. Міграція населення характеризується різноманітністю форм, масштабів і наслідків, тому її дослідження потребує використання різних класифікаційних підходів. Класифікація дозволяє систематизувати знання про типи переміщення населення, визначити їхні особливості та проаналізувати соціально-економічні, демографічні й політичні наслідки міграції для окремих регіонів і держав. Це також сприяє формуванню ефективної державної політики у сфері регулювання міграційних процесів.

Сучасні наукові підходи свідчать про наявність різних критеріїв класифікації міграції. Дослідники пропонують власні способи

структурування міграційних процесів залежно від мети дослідження або теоретичних підходів. У вітчизняній науковій літературі значну увагу приділено класифікаціям, запропонованим О. В. Мульською та О. Ровенчак, які дозволяють аналізувати міграцію з різних аналітичних позицій [2; 10].

Зокрема, О. В. Мульська пропонує багатокритеріальну класифікацію міграції, що дає можливість комплексно досліджувати її різні аспекти. Вона виділяє такі критерії систематизації міграційних процесів:

- за обсягами або наслідками міграції;
- за стадіями розвитку міграційного процесу;
- за напрямками міграційних потоків;
- за об'єктами та сферами впливу міграції;
- за рівнем просторового поширення;
- за соціальними групами населення;
- за суб'єктами стимулювання міграції;
- за рівнем законності міграційних переміщень [2].

Такий підхід дозволяє врахувати як соціально-економічні характеристики мігрантів, так і особливості державного регулювання міграції. Наприклад, класифікація за рівнем законності дає змогу виділяти легальну та нелегальну міграцію, що є важливим для аналізу сучасних міжнародних міграційних потоків. Поділ за сферами впливу, своєю чергою, допомагає дослідити вплив міграції на соціальну, економічну, демографічну та культурну сфери суспільства.

О. Ровенчак пропонує інший підхід до класифікації міграційних процесів, зосереджуючи увагу насамперед на напрямках міграційних потоків [27]. Відповідно до цього критерію виділяють два основні типи міграції: внутрішню та зовнішню.

Внутрішня міграція охоплює переміщення населення в межах однієї держави — між регіонами, містами та селами або різними адміністративно-територіальними одиницями. Найчастіше вона пов'язана з урбанізацією,

розвитком промисловості, змінами на ринку праці та нерівномірним соціально-економічним розвитком регіонів.

Зовнішня міграція передбачає переміщення населення через державні кордони із подальшою зміною країни проживання. Вона істотно впливає на міжнародні демографічні процеси, оскільки змінює чисельність населення, структуру ринку праці та соціально-економічний розвиток як держав походження мігрантів, так і країн їхнього прийому.

З позиції країни походження населення цей процес визначається як еміграція, тобто виїзд громадян або постійних жителів за межі власної держави з метою тривалого чи постійного проживання на території іншої країни. Зі сторони країни призначення зазначений процес розглядається як імміграція, що означає прибуття на її територію іноземців або осіб без громадянства з метою постійного чи тимчасового проживання, трудової діяльності або навчання.

Окремою формою міжнародної міграції є повернення мігрантів до держави їхнього походження. Такий процес називається рееміграцією або репатріацією. Він передбачає повернення осіб, які певний період проживали чи працювали за кордоном, на батьківщину для постійного або тимчасового проживання. Наслідки рееміграції можуть бути різними, зокрема економічні зміни у країні походження, завершення трудового контракту, зміни у сімейних обставинах або прагнення повернутися до звичного соціокультурного середовища.

Отже, використання різних критеріїв класифікації міграційних процесів дозволяє більш повно і системно досліджувати міграцію населення як складне соціально-економічне явище. Різноманітні підходи до її класифікації сприяють кращому розумінню структури міграційних потоків, особливостей їх формування та впливу на розвиток суспільства, економіки і демографічних процесів у сучасному світі.

Іншим важливим показником для класифікації міграції є тривалість перебування мігранта у новому місці проживання. Залежно від цього

показника виділяють кілька основних типів міграції, які відрізняються як за характером переміщення населення, так і за соціально-економічними наслідками для країн походження та країн призначення.

Передусім виокремлюють постійну міграцію, що передбачає переміщення особи або групи осіб до іншої країни чи регіону з наміром тривалого або постійного проживання. Такий тип міграції зазвичай супроводжується остаточною зміною місця проживання, поступовою інтеграцією мігрантів у соціально-економічне середовище країни призначення та нерідко пов'язаний з отриманням дозволу на постійне проживання або набуттям громадянства іншої держави. Постійна міграція істотно впливає на демографічну структуру населення, функціонування ринку праці та культурне різноманіття приймаючих суспільств.

На відміну від постійної, тимчасова міграція передбачає переміщення населення на певний короткий термін із подальшим поверненням до країни або регіону походження. Така міграція може мати різну тривалість. Зокрема, довгострокова тимчасова міграція охоплює переміщення тривалістю один рік і більше, тоді як короткострокова триває менше одного року. Найчастіше тимчасова міграція пов'язана з трудовою діяльністю, навчанням, стажуванням або виконанням професійних обов'язків за кордоном.

До окремих форм тимчасової міграції належать сезонна, маятникова та циркулярна міграція. Сезонна міграція зумовлена виконанням трудової діяльності, що має сезонний характер, наприклад у сільському господарстві, сфері туризму чи будівництві. Маятникова міграція передбачає регулярні переміщення між місцем проживання та місцем роботи або навчання. Такі переміщення можуть відбуватися щоденно або щотижнево і нерідко здійснюються між різними адміністративними територіями або навіть між державами, при цьому постійне місце проживання людини не змінюється. Циркулярна міграція характеризується багаторазовими переміщеннями між країною походження та однією або кількома країнами призначення. Цей тип міграції досить поширений у сучасному світі та часто пов'язаний із трудовою

діяльністю, коли мігранти періодично повертаються на батьківщину, зберігаючи водночас економічні та соціальні зв'язки з країною призначення [10].

Одним із важливих критеріїв класифікації міграційних процесів є також причини переміщення та ступінь добровільності прийняття рішення про переїзд. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти соціально-економічні наслідки міграції та її вплив на життя людей. Відповідно до цього критерію міграцію поділяють на добровільну та вимушену.

Добровільна міграція ґрунтується на вільному виборі окремої особи або домогосподарства і зазвичай пов'язана з прагненням покращити умови життя, підвищити рівень доходів або реалізувати власний професійний потенціал. Найпоширенішою формою добровільної міграції є економічна або трудова міграція, коли люди переїжджають до інших регіонів чи країн з метою працевлаштування, отримання вищої заробітної плати або кращих умов праці. Окрім цього, до добровільної міграції належить освітня міграція, пов'язана зі здобуттям освіти чи підвищенням кваліфікації. Досить поширеною є також сімейна міграція, яка виникає внаслідок возз'єднання родини, а також міграція стилю життя, коли люди обирають іншу країну або регіон для проживання через кращі умови життя, сприятливий клімат або культурне середовище [10].

На відміну від добровільної міграції, вимушена міграція відбувається під впливом обставин, які фактично позбавляють людину можливості самостійного вибору. У таких ситуаціях люди змушені покидати свої домівки через загрозу життю, безпеці або особистій свободі. До основних категорій вимушених мігрантів належать біженці — особи, які перетнули міжнародний кордон, рятуючись від воєнних дій, переслідувань або насильства, та потребують міжнародного захисту відповідно до положень Конвенції про статус біженців 1951 року. Окрім цього, виділяють шукачів притулку — людей, які звернулися із заявою про надання статусу біженця, проте їхня справа ще перебуває на стадії розгляду. До вимушених мігрантів також

належать внутрішньо переміщені особи (ВПО), які були змушені залишити місце свого проживання через збройні конфлікти, насильство чи інші небезпечні обставини, але залишилися на території власної держави. У сучасних наукових дослідженнях дедалі частіше використовується й поняття екологічних мігрантів — людей, які змушені змінювати місце проживання внаслідок природних катастроф, деградації довкілля або негативних наслідків змін клімату.

Ще одним важливим критерієм класифікації міграційних процесів є правовий статус мігрантів. Відповідно до цього підходу виділяють легальну та нелегальну міграцію. Легальна міграція здійснюється відповідно до норм законодавства як країни походження, так і країни призначення, із дотриманням встановлених процедур щодо отримання віз, дозволів на проживання чи працевлаштування. Натомість нелегальна міграція передбачає порушення правил перетину державного кордону або перебування на території іншої країни без необхідних документів чи офіційних дозволів.

Крім того, міграційні процеси можна класифікувати за способом їх організації. У цьому випадку розрізняють організовану та неорганізовану міграцію. Організована міграція передбачає участь державних структур, міжнародних організацій чи спеціалізованих установ, які координують переміщення населення, надають правову допомогу та сприяють інтеграції мігрантів у новому середовищі. Натомість неорганізована міграція відбувається за ініціативою самих мігрантів або їхніх сімей і часто реалізується завдяки неформальним соціальним мережам, що допомагають знайти роботу, житло або необхідну інформацію у країні призначення.

Загалом різні види міграції тісно взаємопов'язані між собою та можуть переходити один в інший. Наприклад, легальна тимчасова трудова міграція з часом може трансформуватися у постійну, якщо мігрант приймає рішення залишитися у країні призначення на тривалий період. Освітня міграція також часто завершується працевлаштуванням та подальшим постійним проживанням за кордоном. Водночас вимушені мігранти після переїзду

нерідко інтегруються в економічне життя країни прийому та стають активними учасниками її ринку праці. Отже, міграційні процеси мають динамічний і багатовимірний характер, а їх різні форми взаємопов'язані між собою, утворюючи складну систему глобальної мобільності населення.

1.3. Механізми та особливості державного управління міграційними процесами в Україні

Регулювання міграційних процесів є одним із важливих напрямів державної політики, який реалізується як на міжнародному, так і на національному рівнях. У сучасному світі міграція набуває особливого значення, оскільки впливає на демографічні тенденції, функціонування ринку праці, економічну стабільність та соціальну структуру суспільства. Саме тому держави прагнуть формувати ефективні механізми управління міграційними потоками, що дозволяють контролювати переміщення населення, забезпечувати національну безпеку, захищати права мігрантів і водночас сприяти соціально-економічному розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграє нормативно-правова база, яка становить основу реалізації державної міграційної політики.

Для дослідження міграційних процесів в Україні важливо розглянути систему нормативно-правового регулювання у цій сфері. Саме через законодавчі та інституційні механізми держава здійснює управління міграційними потоками, регулює процеси в'їзду та виїзду населення, а також формує умови для інтеграції іноземців у соціально-економічне середовище країни. Водночас державна міграційна політика спрямована на захист національних інтересів, забезпечення прав громадян і поступове узгодження внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини та міграції.

Система державного регулювання міграції в Україні має складну структуру та перебуває у процесі постійного розвитку. Це зумовлено геополітичним положенням держави та особливостями сучасних міграційних

процесів. Україна одночасно є країною походження значної кількості трудових мігрантів, які виїжджають за кордон у пошуках роботи, і державою, де сформувалися значні потоки внутрішньо переміщених осіб унаслідок збройних конфліктів та соціально-політичних криз. Крім того, країна виступає транзитною територією для мігрантів, які прямують до держав Європейського Союзу, а також у певній мірі є країною призначення для окремих категорій іноземців, зокрема студентів, висококваліфікованих спеціалістів та осіб, які потребують міжнародного захисту.

Основу сучасної міграційної політики України становить система міжнародних і національних правових актів, що визначають принципи та механізми регулювання міграційних процесів. До цієї системи входять положення Конституції України, норми національного законодавства та міжнародні договори й конвенції, ратифіковані державою. Поєднання міжнародних і національних норм дозволяє забезпечити відповідність державної політики загальновизнаним стандартам у сфері прав людини та міжнародного права. Дотримання цих норм забезпечується як державними інституціями, так і міжнародними правовими механізмами [11].

Суттєву роль у формуванні правових засад державної міграційної політики відіграють міжнародні правові акти, які регулюють питання дотримання прав людини, трудової мобільності населення та надання захисту біженцям. Особливе значення мають ті міжнародні документи, які були ратифіковані Україною та стали складовою національної правової системи. Одним із найважливіших таких документів є Загальна декларація прав людини, що закріплює основні права і свободи кожної людини незалежно від її громадянської належності або місця проживання. Вагоме значення має також Декларація Міжнародної організації праці щодо основних принципів і прав у сфері праці, яка визначає базові стандарти захисту трудових прав працівників.

До міжнародних документів, що безпосередньо стосуються регулювання міграційних процесів, належить Європейська конвенція про

захист прав людини та основних свобод. Цей акт гарантує дотримання фундаментальних прав людини та є одним із ключових правових інструментів у межах правової системи Ради Європи. Важливе місце займає й Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, яка встановлює правові гарантії для іноземних працівників і спрямована на забезпечення рівності умов праці та належного соціального захисту для осіб, що працюють за межами своєї держави.

Значну роль у системі міжнародно-правового регулювання міграційних процесів відіграє також Конвенція про статус біженців. У цьому документі визначено правовий статус осіб, які були змушені залишити свою країну через переслідування, воєнні конфлікти або інші загрози для життя та безпеки. Важливим міжнародним актом є і Європейська соціальна хартія, яка встановлює основні стандарти соціального захисту, а також закріплює права людини у сфері праці, освіти та соціального забезпечення. До ключових міжнародних документів належить і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який гарантує фундаментальні свободи людини, включаючи право на свободу пересування та можливість залишати будь-яку державу, зокрема власну [11].

Прийняття Конституції України у 1996 році стало важливим етапом становлення сучасної правової системи держави, у тому числі в контексті регулювання міграційних процесів. Основний Закон визначив базові принципи організації державної влади та закріпив пріоритет прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Від моменту ухвалення Конституції правове регулювання міграційних відносин почало формуватися з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини та демократичних принципів функціонування держави. Надалі конституційні положення були деталізовані у численних законах і підзаконних нормативно-правових актах, які разом утворюють основу правового регулювання міграційних процесів в Україні.

Одним із ключових конституційних положень є стаття 3, у якій зазначено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю держави. Крім того, у цій нормі закріплено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають спрямованість діяльності державних органів. Це означає, що держава не лише визнає зазначені права, а й зобов'язана забезпечувати їх реалізацію та захист. Таке положення має важливе значення для формування державної політики, зокрема у сфері міграції.

Важливу роль у регулюванні міграційних відносин відіграє також стаття 33 Конституції України. Вона гарантує кожній особі, яка законно перебуває на території держави, свободу пересування, право самостійно обирати місце проживання та можливість залишати територію України. Разом із тим Конституція передбачає, що реалізація цих прав може бути обмежена лише у випадках, визначених законодавством. При цьому окремо наголошується, що громадяни України не можуть бути позбавлені права повернення до своєї держави. Таким чином, Основний Закон закріплює фундаментальні гарантії реалізації міграційних прав людини та визначає правові механізми їх забезпечення.

Забезпечення прав людини у сфері міграції також пов'язане з положеннями пункту 10 статті 92 Конституції України. У ньому визначено, що виключно законами України встановлюються засади регулювання прав і свобод людини та громадянина. Це підкреслює відповідальність держави за утвердження та гарантування основоположних прав людини. Серед таких прав важливе місце займають свобода пересування та можливість вибору місця проживання. Зазначені права мають універсальний характер і не залежать від соціального статусу особи, що повністю відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам у сфері прав людини [12].

Разом із тим у певних обставинах, зокрема під час запровадження воєнного або надзвичайного стану, окремі конституційні права і свободи можуть зазнавати тимчасових обмежень. Відповідно до положень статті 64

Конституції України, попри загальний принцип непорушності прав і свобод людини, законодавство допускає їх тимчасове обмеження у випадку введення особливого правового режиму. Водночас такі обмеження мають бути чітко визначені законом, містити належне обґрунтування необхідності їх застосування та встановлювати конкретний строк дії. При цьому Основний Закон передбачає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені навіть за умов надзвичайного або воєнного стану.

Під час дії воєнного стану допускається тимчасове обмеження окремих прав, визначених низкою статей Конституції України, зокрема статтями 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41–44 та 53. До них належать, зокрема, право на недоторканність житла, свобода пересування, свобода думки і слова, право на проведення мирних зібрань та інші права. Такі заходи можуть застосовуватися з метою забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави та підтримання громадського порядку [12].

З огляду на сучасні виклики, пов'язані з повномасштабною збройною агресією проти України, питання правового регулювання міграційних процесів набули особливої актуальності. Починаючи з 2022 року інтенсивні бойові дії спричинили масштабні переміщення населення, що проявилось у значному зростанні кількості внутрішньо переміщених осіб, а також громадян, які були змушені шукати безпечного притулку за кордоном. У зв'язку з цим українське законодавство було доповнене новими нормативно-правовими актами та змінами до чинних законів, що регулюють правовий режим воєнного стану, діяльність органів державної влади та механізми управління міграційними процесами в умовах війни.

Таким чином, Конституція України стала фундаментом формування правових засад державної міграційної політики. Закріпивши ключові принципи забезпечення прав і свобод людини, вона створила правове підґрунтя для подальшого розвитку національного законодавства у сфері міграції. Водночас сучасні безпекові виклики та наслідки збройного конфлікту зумовлюють необхідність постійного вдосконалення нормативно-

правової бази та адаптації міграційної політики до нових соціально-економічних реалій.

Вагоме значення у регулюванні правових відносин у період надзвичайних обставин має Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. Цей нормативно-правовий акт визначає основні засади функціонування державних інституцій у період дії воєнного стану та встановлює правові механізми тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян. Закон також регламентує процедуру введення воєнного стану, визначає повноваження органів державної влади, військового командування та органів місцевого самоврядування, а також окреслює межі можливих обмежень прав людини в умовах особливого правового режиму.

Подальше уточнення зазначених положень міститься в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022. У цьому нормативному акті визначено перелік конституційних прав і свобод, які можуть тимчасово обмежуватися у зв'язку з воєнною агресією та необхідністю гарантування національної безпеки. Зокрема, йдеться про права, закріплені у статтях 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Конституції України. Такі обмеження можуть стосуватися свободи пересування, права на проведення мирних зібрань, здійснення підприємницької діяльності та інших прав, які в умовах воєнного стану допускається тимчасово обмежувати з метою забезпечення обороноздатності держави та підтримання громадського порядку. Водночас законодавство підкреслює необхідність максимально можливого дотримання і захисту фундаментальних прав людини навіть у складних умовах воєнного часу.

Окрім конституційних норм і нормативних актів, що регламентують правовий режим воєнного стану, значний вплив на формування державної міграційної політики мають спеціалізовані закони, які безпосередньо регулюють різні аспекти міграційних процесів. Серед основних нормативно-правових актів у цій сфері варто відзначити Закон України «Про імміграцію»,

що визначає порядок в'їзду іноземців на територію України з метою постійного проживання, а також встановлює умови отримання дозволу на імміграцію [13]. Важливим документом є і Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», який закріплює права, свободи та обов'язки іноземців, що перебувають на території держави, а також регулює порядок їх перебування, працевлаштування та виїзду з країни [14].

Особливе місце серед законодавчих актів посідає Закон України «Про зовнішню трудову міграцію». Цей документ регулює питання працевлаштування громадян України за межами держави, визначає їхні права та обов'язки, а також передбачає механізми захисту соціальних і трудових прав трудових мігрантів [15]. Важливу роль у сфері гуманітарного захисту відіграє Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», який встановлює процедуру надання притулку особам, змушеним покинути свою країну через переслідування, воєнні конфлікти або інші загрози їхньому життю та безпеці [16].

До важливих елементів правового регулювання міграційних процесів належить також Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що визначає особливості правового статусу громадян, які проживають на окупованих територіях, та гарантії їхніх прав [17]. Окреме значення має Закон України «Про закордонних українців», який регламентує правовий статус осіб українського походження, що проживають за межами держави, а також визначає механізми підтримки їхніх зв'язків із Україною [18].

До головних законодавчих актів належить і Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», який визначає процедури перетину державного кордону громадянами України та встановлює підстави для можливого обмеження права на виїзд у випадках, передбачених законодавством [19]. Не менш значущим є Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання», який гарантує

реалізацію конституційного права громадян на свободу пересування та визначає порядок реєстрації місця проживання на території держави [20].

Важливу роль у формуванні та реалізації державної міграційної політики відіграють також підзаконні нормативно-правові акти. До цієї категорії належать укази Президента України, зокрема Указ «Про Концепцію державної міграційної політики», а також постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, що регулюють діяльність органів виконавчої влади у відповідній сфері. Значне практичне значення мають нормативні акти, які визначають повноваження Державної міграційної служби України, а також Стратегія державної міграційної політики України до 2025 року. Крім того, застосовуються відомчі нормативні документи, зокрема спільні накази Міністерства внутрішніх справ, Державної прикордонної служби та Служби безпеки України, які встановлюють процедури примусового повернення та видворення іноземців із території держави.

Отже, джерела міграційного законодавства України можна систематизувати залежно від органу, який їх ухвалює. До них належать міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, Конституція України, закони та кодекси, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів, відомчі нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, а також рішення органів місцевого самоврядування. Залежно від предмета регулювання ці нормативні акти можна поділити на ті, що стосуються питань громадянства, імміграції та еміграції, свободи пересування та вибору місця проживання, надання статусу біженця або інших форм міжнародного захисту, а також протидії нелегальній міграції та інших аспектів міграційної політики [11].

Таким чином, нормативно-правова база регулювання міграційних процесів в Україні має багаторівневий характер і включає міжнародні, конституційні, законодавчі та підзаконні акти. Така система правового регулювання забезпечує комплексний підхід до управління міграційними

процесами, сприяє захисту прав мігрантів та створює необхідні правові передумови для реалізації ефективної державної міграційної політики.

Висновки до розділу

У підсумку в межах цього розділу було досліджено теоретичні засади міграційних процесів, визначено їх основні причини, різновиди та особливості державного регулювання. З'ясовано, що міграція виступає складним соціально-економічним явищем, формування якого зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників, серед яких важливе місце займають економічні, політичні, соціальні, демографічні та екологічні фактори. Значний внесок у розуміння природи міграції роблять різноманітні наукові концепції та теоретичні підходи, які пояснюють закономірності переміщення населення та мотиваційні причини міграційної поведінки людей.

У процесі дослідження також було розглянуто основні підходи до класифікації міграційних процесів. Зокрема, проаналізовано їх поділ за напрямками переміщення, тривалістю перебування, причинами, рівнем добровільності, правовим статусом мігрантів та способом організації міграції. Така систематизація створює можливість більш ґрунтовно вивчати різні форми міграційних переміщень та оцінювати їх вплив на соціально-економічний розвиток суспільства.

Окрему увагу приділено аналізу нормативно-правового забезпечення державної міграційної політики України. Встановлено, що регулювання міграційних процесів здійснюється на основі міжнародних правових документів, положень Конституції України, національного законодавства та діяльності державних інституцій. Серед органів державної влади провідну роль у реалізації міграційної політики відіграє Державна міграційна служба України.

Водночас сучасна міграційна ситуація в Україні характеризується високим рівнем динамічності, що значною мірою пов'язано з воєнними подіями та масштабними переміщеннями населення. У таких умовах одним із

ключових завдань державної політики є вдосконалення механізмів управління міграційними процесами, посилення координації між державними інституціями, а також створення передумов для повернення українських громадян та їх подальшої соціально-економічної реінтеграції після завершення війни.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СФЕРУ

2.1. Аналіз тенденцій і структури міграційних потоків в Україні

Міграційні процеси традиційно займають важливе місце у формуванні соціально-демографічної та економічної структури України. Упродовж тривалого історичного періоду держава була активним учасником як внутрішніх, так і міжнародних міграційних переміщень. Ці процеси суттєво впливали на чисельність населення країни, його віковий і професійний склад, а також на функціонування ринку праці і спільні тенденції соціально-економічного розвитку.

Після проголошення незалежності України і до початку 2020-х років поступово сформувалася ситуація, за якої держава характеризувалася значним відтоком населення. Основною формою таких переміщень стала зовнішня трудова міграція. Значна частина громадян України виїжджала за межі країни з метою пошуку кращих економічних умов, більш стабільного рівня доходів та ширших перспектив професійного розвитку.

До початку повномасштабної війни у лютому 2022 року міграційна ситуація в Україні відзначалася відносно стабільними потоками трудової еміграції. За різними оцінками, мільйони громадян України протягом певного часу або на триваліший період перебували за межами країни з метою працевлаштування. Подібна тенденція мала неоднозначні наслідки для держави: з одного боку, трудова міграція забезпечувала значні фінансові надходження у вигляді грошових переказів від мігрантів, а з іншого — спричиняла зменшення кількості трудових ресурсів і посилення демографічних дисбалансів.

Разом із тим дослідження сучасних міграційних процесів в Україні неможливе без врахування суттєвих змін, що відбулися після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 року. Зазначені події істотно вплинули на масштаби, структуру та динаміку переміщення населення. Унаслідок активних бойових дій Україна з країни,

для якої була характерною переважно трудова еміграція, перетворилася на джерело однієї з найбільших хвиль вимушеної міграції в новітній історії Європи. Уже в перші тижні та місяці після початку війни мільйони українських громадян, серед яких переважали жінки, діти та люди похилого віку, були змушені залишити свої домівки та шукати безпечного притулку на території сусідніх держав.

Статистичні показники підтверджують суттєве зростання масштабів зовнішньої міграції. Зокрема, у 2025 році кількість емігрантів з України майже вдвічі перевищила показник 2010 року, що наочно відображено на рисунку 2.1.

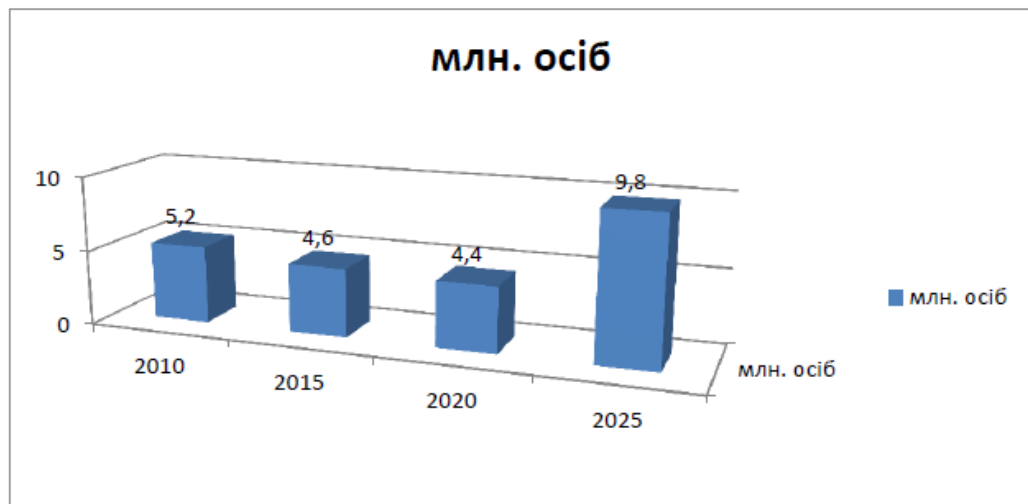

Рис. 2.1 Загальна кількість емігрантів України у 2010-2024 рр., млн. осіб

Джерело: побудовано за [21]

Важливим показником, який відображає співвідношення між кількістю осіб, що залишають територію країни, та тими, хто прибуває до неї, є показник чистої міграції. Він дає змогу визначити загальний міграційний баланс держави та оцінити масштаби відтоку або притоку населення. Слід зазначити, що від'ємні значення цього показника фіксувалися в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення, це свідчило про переважання процесів еміграції над імміграцією (рис. 2.2).

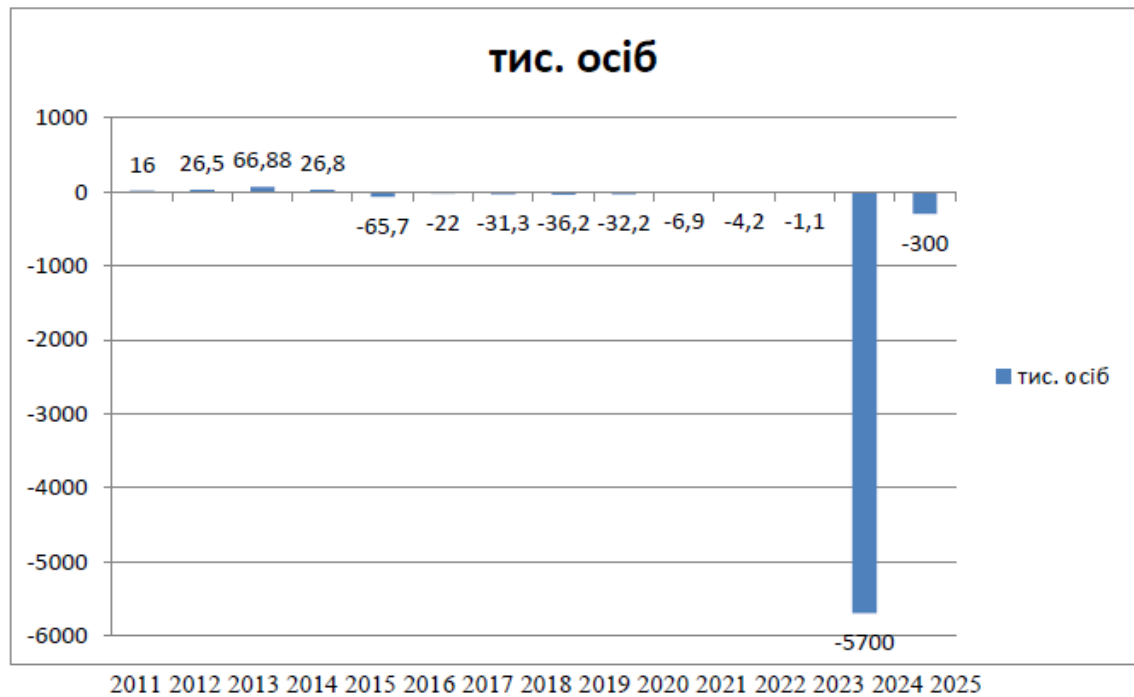

Рис. 2.2 Динаміка чистої міграції в Україні у 2011-2024 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за [21]

Негативне міграційне сальдо в Україні фіксується починаючи з 2014 року. Водночас у період 2020–2022 років спостерігалось певне послаблення цієї тенденції, що може свідчити про часткову стабілізацію міграційної ситуації в державі. Зокрема, станом на 2022 рік показник чистої міграції становив $-1,1$ тис. осіб, який показує відносно невелику різницю між кількістю громадян, які залишили територію країни, та тими, хто прибув до неї.

Зважаючи на збереження від'ємної динаміки міграційного балансу, доцільно детальніше проаналізувати тенденції, пов'язані з переміщенням українських біженців. Відповідно до існуючих статистичних даних, станом на квітень 2025 року загальна кількість українських біженців у світі становила 6 917 800 осіб. При цьому більшість із них, а саме 6 357 600 осіб, була зареєстрована на території європейських держав (рис. 2.3).

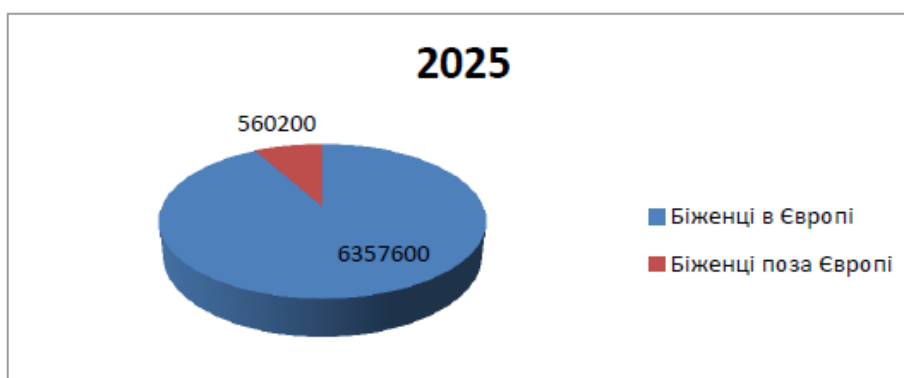

Рис. 2.3 Географічна структура українських біженців станом на 2025 рік, тис. осіб

Джерело: побудовано за [22]

Серед європейських держав найбільша кількість українських біженців зосереджена в Німеччині та Польщі. У цих країнах проживає відповідно 19,8 % та 17,7 % від загальної кількості громадян України, які були змушені залишити батьківщину (рис.2.4). Серед держав, що розташовані за межами Європи, найбільша чисельність українців, які отримали статус біженців або тимчасового захисту, спостерігається у Сполучених Штатах Америки та Канаді. Частка цих країн становить відповідно 5,4 % та 3,4 % від загальної кількості українських біженців.

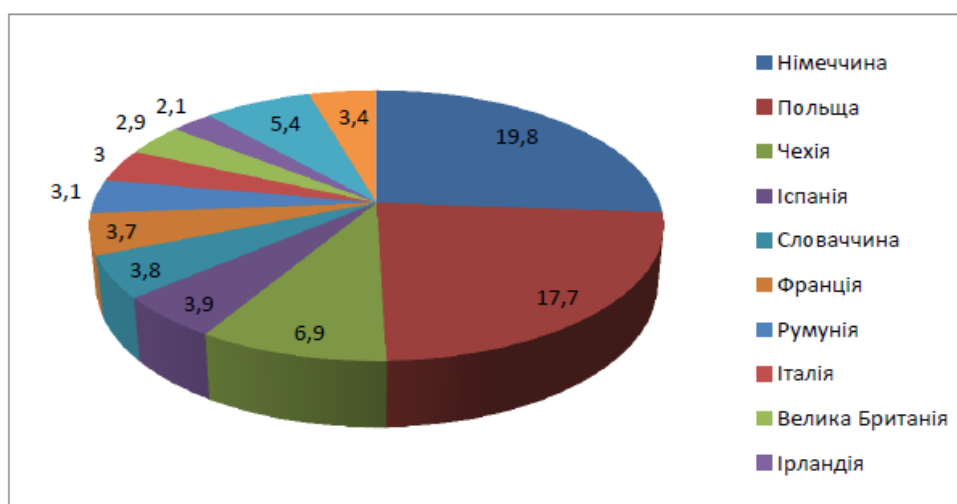

Рис. 2.4 Географічна структура українських біженців за країнами станом на 2025 рік, %

Джерело: побудовано за [23]

Згідно з дослідженням Центру економічної стратегії, станом на 2025 рік за межами України продовжували перебувати приблизно 5,2 млн українських біженців. При цьому дані щодо перетину західних державних кордонів свідчать, що близько 3,7 млн осіб покинули територію країни саме через ці пункти пропуску. За офіційною статистикою перетинів державного кордону від початку повномасштабної війни було зафіксовано 43,0 млн виїздів з України та 39,3 млн в'їздів до країни. Різниця між цими показниками становить приблизно 3,7 млн осіб, які на той момент не повернулися на територію держави. Водночас наведені дані не враховують громадян України, які були змушені евакуюватися до країн Європи через територію Російської Федерації або Республіки Білорусь. За оцінками Центру економічної стратегії, кількість таких осіб становить близько 239 тис. Крім того, відповідно до інформації Організації Об'єднаних Націй, приблизно 1,3 млн українців отримали статус біженця безпосередньо на території Росії або Білорусі [23].

Початковий етап повномасштабної війни характеризувався масштабним переміщенням населення за межі країни. Найбільша кількість виїздів була зафіксована у березні 2022 року, коли територію України залишили близько 2,5 млн осіб. У подальшому, протягом весни того ж року, інтенсивність еміграційних процесів поступово знижувалася. У період з травня по вересень 2022 року навіть спостерігалася ситуація, коли кількість громадян, які поверталися до України, перевищувала чисельність тих, хто виїжджав за кордон. Проте новий етап зростання еміграції розпочався восени 2022 року та продовжився взимку 2023 року. Значною мірою це було зумовлено масованими атаками на енергетичну інфраструктуру України, що призвело до погіршення умов життя населення [23].

Протягом 2023 року міграційні процеси набули вираженого сезонного характеру. Так, у весняний період переважала тенденція повернення громадян до України. У літні місяці значно зросла кількість короткострокових поїздок за кордон, які, як правило, завершувалися

поверненням українців додому. Водночас у осінньо-зимовий період знову спостерігалось збільшення масштабів виїзду населення за межі держави [23].

Тенденція чистого відтоку населення з України зберігалася і протягом 2024 року. На початку року близько 110 тис. осіб покинули країну, що частково пояснюється завершенням новорічних свят та поверненням біженців до держав Європейського Союзу після тимчасового перебування в Україні. Навесні 2024 року також фіксувалося переважання виїздів над поверненнями, що було пов'язано з активізацією ракетних атак та труднощами у функціонуванні енергетичної системи. У червні додатковий відтік населення, зумовлений початком шкільних канікул, становив приблизно 200 тис. осіб. Водночас у липні–серпні близько 111 тис. громадян повернулися до України, що частково компенсувало попередній відтік. Проте восени 2024 року тенденція до переважання виїздів над поверненнями знову відновилася, і чистий відтік населення становив приблизно 85 тис. осіб [23].

Проведене дослідження засвідчило, що основна частка українських біженців має походження з північних та східних територій України. Аналіз регіональної структури їх походження показує, що найбільша частка припадає на місто Київ — 18 % опитаних респондентів. Наступними за кількістю є Харківська область, звідки походить 13,8 % опитаних, та Донецька область, частка якої становить 9,5 % респондентів (рис. 2.5). Водночас слід зазначити, що розподіл біженців за регіонами їх походження протягом періоду дослідження залишався відносно стабільним. Отримані результати не виявили чіткої тенденції до істотного збільшення частки вимушених переселенців з будь-якого окремого регіону України [23].

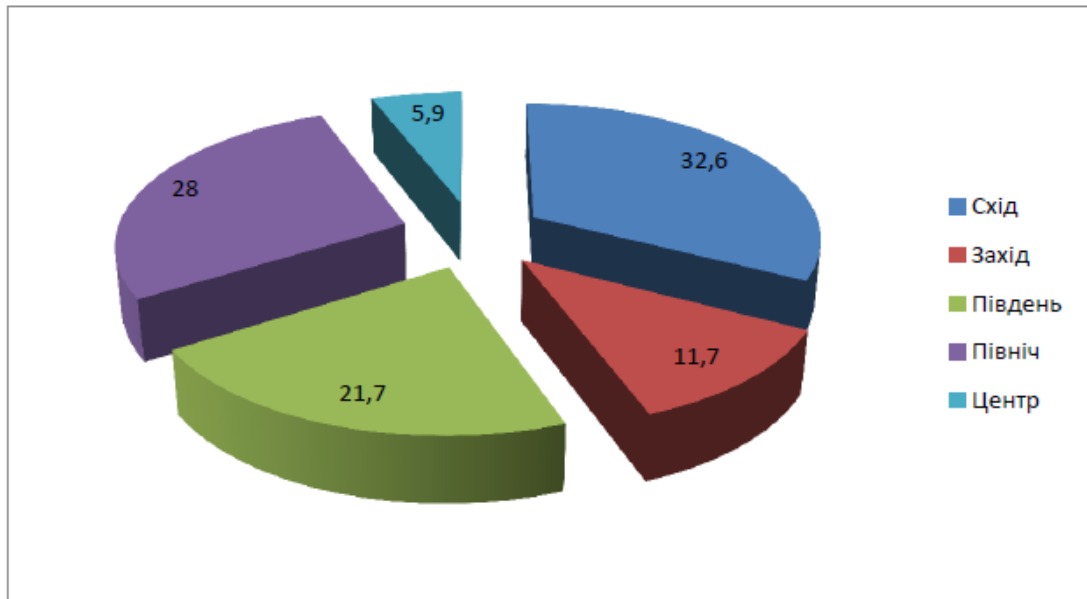

Рис. 2.5 Походження українських біженців станом на 2025 рік, %

Джерело: побудовано за [23]

Поряд із масштабною зовнішньою міграцією Україна зіткнулася також із значними внутрішніми переміщеннями населення. За оцінками Міністерства соціальної політики України та міжнародних гуманітарних організацій, уже в перші місяці після початку повномасштабної війни чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО), включаючи як офіційно зареєстрованих громадян, так і тих, хто не проходив процедуру реєстрації, досягла кількох мільйонів. Упродовж 2023–2024 років масштаби внутрішньої міграції залишалися значними, що свідчить про тривалий і стійкий характер цього процесу.

Згідно зі звітом Міжнародної організації з міграції, орієнтовна фактична кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить близько 3,7 млн людей. Найбільша концентрація переселенців спостерігається у Дніпропетровській області, де проживає приблизно 520 тис. ВПО, що становить близько 14 % від їх загальної чисельності. Значна частка внутрішньо переміщених осіб також зосереджена у Харківській області — близько 447 тис. осіб, або приблизно 12 %. Третю позицію за кількістю переселенців займає місто Київ, де проживає приблизно 401 тис. внутрішньо

переміщених осіб (11 %). У Київській області їх налічується близько 294 тис., що становить приблизно 8 % від загальної кількості ВПО [24].

Разом із тим приблизно третина внутрішньо переміщених осіб, тобто понад 1,1 млн людей, і надалі проживає в регіонах, які розташовані поблизу районів активних бойових дій. Частка внутрішньо переміщених осіб у загальній структурі населення України залишається відносно стабільною. Починаючи з вересня 2023 року, коли було здійснено 14-й раунд оцінювання GPS, цей показник утримується на рівні приблизно 11 % від загальної чисельності населення держави [24].

Переважає частина внутрішньо переміщених осіб, приблизно 62 %, перебувають у цьому статусі понад два роки, що свідчить про поступову трансформацію вимушеного переміщення у довготривале соціально-економічне явище. Водночас процеси внутрішнього переміщення населення продовжуються. Так, протягом трьох місяців перед проведенням 19-го раунду дослідження GPS було зафіксовано переміщення приблизно 303 тис. осіб, що становить близько 8 %. Для порівняння, перед 18-м раундом аналогічний показник складав близько 306 тис. осіб, або приблизно 9 % [24].

Основними причинами нових хвиль внутрішнього переміщення залишаються погіршення безпекової ситуації, активізація бойових дій та необхідність евакуації населення з прифронтових територій до більш безпечних регіонів. У багатьох випадках переселення відбувається як до інших областей України, так і в межах тієї самої області, але до населених пунктів, розташованих на більшій відстані від зони бойових дій.

Серед основних регіонів, до яких переміщуються внутрішньо переміщені особи, можна виділити Дніпропетровську, Харківську, Київську та Запорізьку області, а також місто Київ (рис. 2.6). Водночас найбільша частка переселенців упродовж останнього періоду походить із територій, що найбільше постраждали від бойових дій, зокрема з Донецької, Харківської, Херсонської, Запорізької та Луганської областей (рис. 2.7).

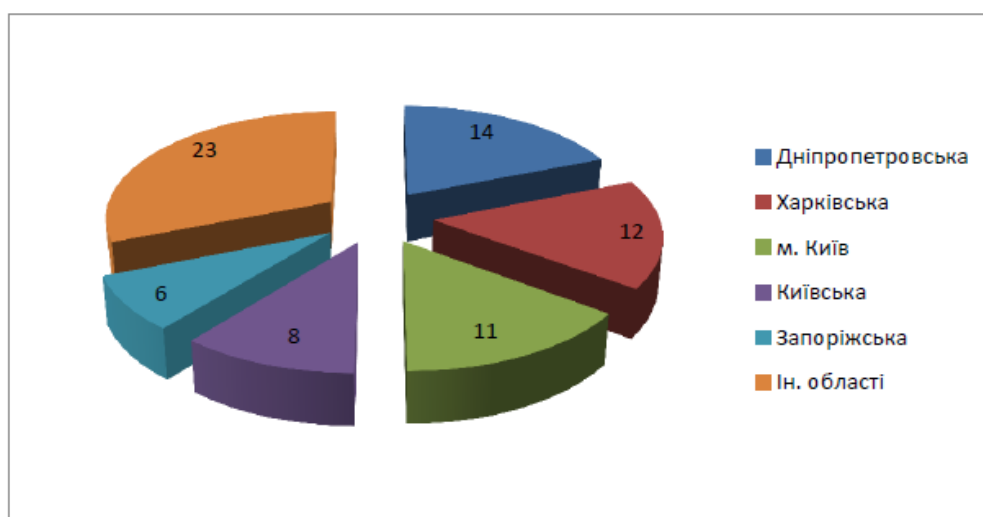

Рис. 2.6 Географічна структура ВПО за регіоном приймання (ключові області), % (2024 р.)

Джерело: побудовано за [24]

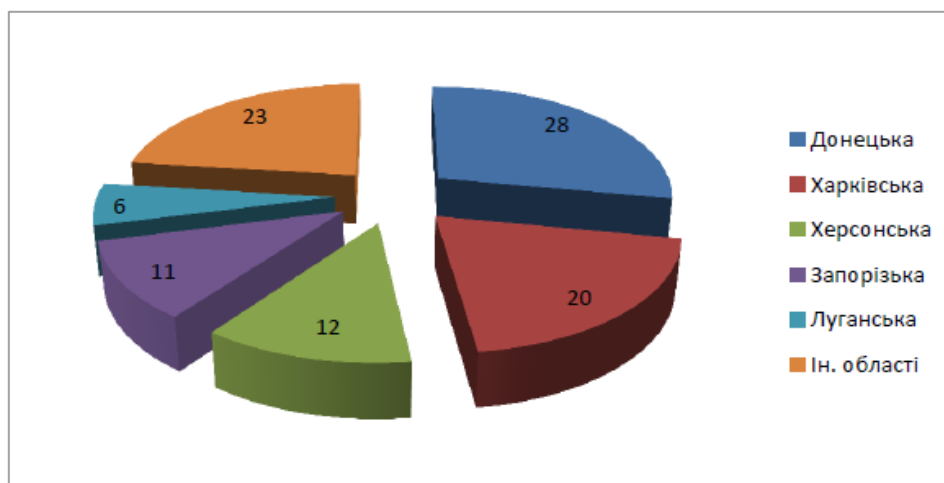

Рис. 2.7 Географічна структура ВПО за регіональним походженням(ключові області), % (2024 р.)

За результатами дослідження, проведеного Міжнародною організацією з міграції, встановлено, що зі збільшенням віку респондентів підвищується ймовірність їх переміщення в межах тієї самої області без зміни регіону проживання. Зокрема, різниця між наймолодшою віковою групою (18–24 роки) та найстаршою категорією населення (60 років і більше) становить майже 9%. Подібна закономірність простежується і на рівні домогосподарств. Так, родини, у складі яких є люди похилого віку, у процесі вимушеного переміщення частіше залишаються в межах тієї ж області (30%),

тоді як серед домогосподарств, де відсутні літні люди, цей показник становить приблизно 23 %. Така тенденція може пояснюватися складністю переїздів на значні відстані для осіб старшого віку, а також їхнім бажанням залишатися у знайомому соціальному та культурному середовищі [24].

Водночас домогосподарства, які складаються з одного з батьків або переважно з жінок і дітей, значно частіше змінюють регіон проживання. Зокрема, у 77% випадків серед неповних сімей та у 74% серед домогосподарств, де проживають жінки з дітьми, відбувається переміщення до інших областей. Натомість родини, у складі яких є люди з інвалідністю, особи похилого віку або люди з хронічними захворюваннями, частіше залишаються в межах тієї ж області — приблизно у 32% випадків у кожній із зазначених груп. Для порівняння, серед сімей, де відсутні особи з інвалідністю або хронічними захворюваннями, частка тих, хто переміщується лише в межах області, становить відповідно 24% та 22% [24].

Крім того, результати дослідження демонструють чітку залежність між рівнем доходів населення та відстанню переміщення. Зокрема, серед респондентів, сукупний дохід яких не перевищує 6 317 грн, приблизно 32% змінили місце проживання лише в межах своєї області. Водночас серед осіб із доходом понад 6 318 грн переважна більшість — близько 81% — здійснила переміщення до інших регіонів країни. Це свідчить про те, що рівень фінансових можливостей населення значною мірою визначає напрям і масштаби внутрішньої міграції [24].

2.2. Міграційні процеси та їхній вплив на ринок праці й економічний розвиток України

До лютого 2022 року функціонування українського ринку праці значною мірою визначалося масштабними процесами зовнішньої трудової міграції. Масовий виїзд громадян України за кордон, насамперед людей працездатного віку, мав неоднозначний вплив на внутрішню ситуацію на ринку праці. З одного боку, скорочення кількості робочої сили призводило до

зменшення конкуренції за робочі місця, що в окремих регіонах і професійних групах сприяло певному зниженню рівня безробіття. У свою чергу, така ситуація частково стимулювала зростання заробітної плати для працівників, які залишалися працювати в Україні.

Водночас значні масштаби трудової еміграції спричиняли дефіцит робочої сили, передусім серед кваліфікованих спеціалістів. Найбільш відчутно нестача кадрів проявлялася у таких галузях економіки, як будівництво, сільське господарство та транспорт. Аналогічні проблеми спостерігалися і в окремих сферах соціальної інфраструктури, зокрема у системах охорони здоров'я та освіти. Унаслідок цього багато підприємств і установ стикалися з труднощами у забезпеченні необхідної кількості працівників відповідної професійної підготовки.

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації та пов'язані з ним процеси вимушеної міграції призвели до суттєвих змін у функціонуванні українського ринку праці. Безпрецедентні масштаби переміщення населення спричинили глибокі структурні трансформації в економіці країни. До основних наслідків цих процесів належать скорочення можливостей для працевлаштування, зміна структури попиту на робочу силу, значні внутрішні переміщення населення, а також вплив мобілізаційних заходів.

Попри поступову адаптацію економіки до умов воєнного часу, ситуація на ринку праці залишається складною. Рівень безробіття залишається доволі високим і у 2025 році становив 11 %, що свідчить про значні труднощі з відновленням економічної активності та створенням нових робочих місць (рис. 2.8) [25].

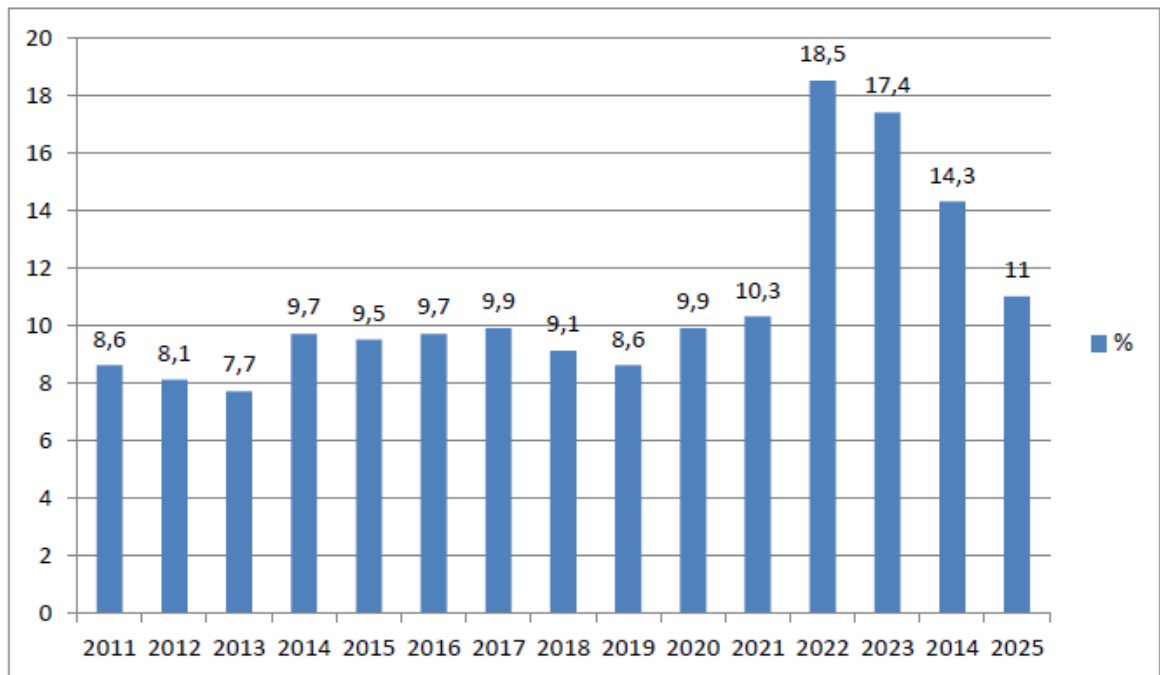

Рис. 2.8 Рівень безробіття в Україні у 2011-2025 рр., %

Джерело: побудовано за [25-27]

Стан ринку праці ускладнюється поглибленням уже наявних структурних дисбалансів. Так, станом на початок 2024 року в органах державної служби зайнятості було зареєстровано 96,1 тис. безробітних, причому понад 40 % з них мали вищу освіту. Водночас кількість доступних робочих місць становила лише 40,2 тис., що свідчить про суттєву невідповідність між пропозицією робочої сили та реальними можливостями працевлаштування. Протягом 2023 року статус безробітного отримали 483,2 тис. осіб, тоді як у 2022 році цей показник був значно вищим — 867,6 тис. осіб. Із загальної кількості безробітних у 2023 році працевлаштувати вдалося 160,1 тис. осіб, ще 32,9 тис. пройшли професійне навчання. Для порівняння, у 2022 році ці показники становили відповідно 248,8 тис. та 46,6 тис. осіб [25].

Протягом 2023 року ринок праці, як і раніше, характеризувався певними сезонними коливаннями, однак загальною тенденцією стало поступове зростання попиту на робочу силу. Найбільша кількість можливостей для працевлаштування спостерігалася у Київській, Дніпропетровській, Львівській, Одеській та Харківській областях. Водночас

підвищення активності роботодавців фіксувалося і в регіонах, розташованих поблизу лінії фронту. Зокрема, у Миколаївській області кількість вакансій зросла на 77,5 %, у Чернігівській — на 57,2 %, у Сумській — на 53 %, а у Запорізькій — на 25,9 % [25].

В умовах тривалого воєнного конфлікту особливого значення набуває адаптація ринку праці до нових соціально-економічних реалій. Державна політика у сфері зайнятості спрямована на підвищення гнучкості трудових відносин, стимулювання створення нових робочих місць та підтримку працевлаштування різних груп населення. Зокрема, у 2023 році було вдосконалено механізм компенсації роботодавцям витрат, пов'язаних із створенням нових робочих місць для окремих категорій безробітних. Значна увага приділялася підтримці малого підприємництва: завдяки відповідним програмам працевлаштування отримали близько 5 тис. осіб.

Упродовж року також здійснювалася компенсація роботодавцям витрат на оплату праці внутрішньо переміщених осіб, що дозволило забезпечити зайнятість приблизно 14 тис. ВПО. Окрім цього, реалізовувалася програма мікрогрантів для започаткування власної справи. У межах цієї ініціативи близько 10 тис. заявників отримали позитивні рішення щодо фінансування бізнес-проектів, що передбачає створення понад 20 тис. нових робочих місць. У квітні 2023 року було запроваджено окрему грантову програму в рамках державної ініціативи «єРобота», орієнтовану на підтримку ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів їхніх сімей. У межах цієї програми фінансову підтримку отримали 226 осіб, що сприяло створенню 463 нових робочих місць [25].

За аналітичними даними платформи «Work.ua», у січні 2025 року кількість вакансій на українському ринку праці досягла 93 % від рівня, зафіксованого у лютому 2022 року. Водночас відновлення ринку праці відбувається нерівномірно у регіональному вимірі. Порівняно з довоєнним періодом найбільше зростання кількості вакансій спостерігається у західних та центральних областях України. Зокрема, у Закарпатській області цей

показник становив 155 %, в Івано-Франківській — 146 %, у Хмельницькій — 125 %, у Львівській — 123 %, у Вінницькій — 120 %, у Рівненській — 118 %, а у Чернівецькій — 116 % [25].

Водночас лідерами за кількістю активних вакансій залишаються Київська область, де налічується 30 913 пропозицій роботи, Львівська — 8 473 вакансії, Дніпропетровська — 8 452, Одеська — 5 752 та Харківська — 3 347 вакансій. Загалом на ці регіони припадає близько 63 % усіх доступних пропозицій працевлаштування на ринку праці України (рис. 2.9).

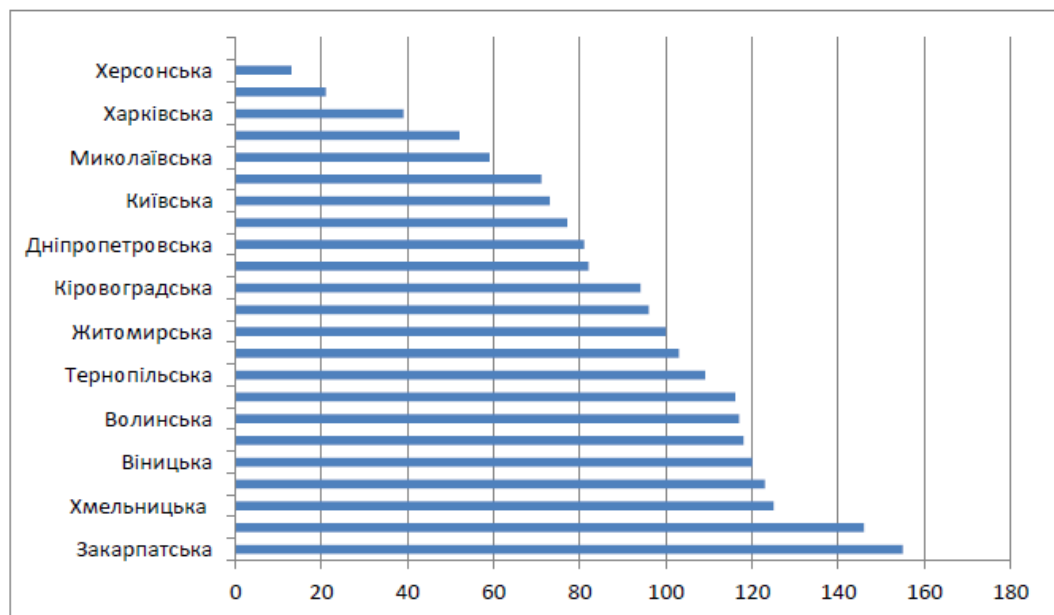

Рис. 2.9 Відновлення ринків праці України за регіонами (співвідношення показників 2025 р. до лютого 2022 р.), %

Джерело: побудовано за [25]

Унаслідок безпрецедентних масштабів міграційних переміщень населення у 2023 році український ринок праці опинився у доволі парадоксальній ситуації: незважаючи на відносно високий рівень безробіття, значна частина роботодавців відчувала гострий дефіцит працівників. Такий стан був зумовлений значним відтоком населення за кордон, а також нерівномірними темпами відновлення економічної активності як у регіональному, так і в галузевому вимірах. У результаті підприємці дедалі частіше повідомляли про труднощі з пошуком необхідного персоналу, що

негативно впливало на розвиток бізнесу та уповільнювало процеси економічного відновлення [28].

Проблему нестачі кадрів підтверджують і результати дослідження ринку праці, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією. Згідно з отриманими даними, приблизно 74 % роботодавців в Україні заявили про дефіцит робочої сили. Це свідчить про істотне загострення кадрової проблеми порівняно з осіннім періодом 2023 року, коли відповідний показник становив 55 %. Водночас Національний банк України також відзначав посилення нестачі як кваліфікованих, так і некваліфікованих працівників. У зв'язку з цим багато підприємств змушені шукати альтернативні шляхи залучення робочої сили, зокрема шляхом працевлаштування осіб пенсійного віку або людей з інвалідністю [28].

На державному рівні проблема нестачі кадрів також розглядається як один із ключових викликів для економічного розвитку країни. Зокрема, Міністерство економіки України наголошує, що дефіцит трудових ресурсів є суттєвим фактором, який стримує економічне відновлення. За оцінками міністерства, для забезпечення стабільного економічного зростання протягом наступного десятиліття Україні необхідно буде додатково залучити приблизно 4,5 млн. працівників, і в перспективі ця потреба може ще більше зрости.

Дані популярних онлайн-платформ з пошуку роботи також підтверджують зазначену тенденцію. Зокрема, спостерігається одночасне зменшення кількості активних шукачів роботи та зростання числа відкритих вакансій. У результаті співвідношення між кількістю кандидатів, які подають резюме, та кількістю доступних вакансій суттєво знижується. Крім того, загальна кількість резюме помітно скоротилася майже в усіх регіонах країни порівняно з показниками 2022 року.

Навіть у регіонах, які на початковому етапі повномасштабної війни демонстрували зростання активності на ринку праці, зокрема у Львівській області, кількість кандидатів поступово зменшувалася — приблизно на 5 тис.

осіб. Найбільше скорочення кількості резюме було зафіксовано у Київській області, де цей показник зменшився на 26 434. Такі тенденції свідчать про істотне зниження пропозиції робочої сили на українському ринку праці в умовах масштабних міграційних процесів [28].

Відповідно до аналітичних даних платформи «Opendatabot», у 2023 році в Україні спостерігалось зростання інтересу населення до самозайнятості та підприємницької діяльності. Протягом року було зареєстровано понад 300 тис. нових фізичних осіб-підприємців, що приблизно на 7 % перевищує показник 2021 року. Водночас кількість новостворених юридичних осіб залишалася нижчою — приблизно на третину меншою, ніж у період до початку повномасштабного вторгнення. Незважаючи на це, створення нових бізнес-ініціатив позитивно вплинуло на появу додаткових робочих місць. Основними центрами підприємницької активності залишаються місто Київ, а також Дніпропетровська та Львівська області, де було зареєстровано майже половину всіх нових підприємств [25].

Така динаміка свідчить про відносну стійкість українського підприємницького сектору навіть у складних умовах воєнної нестабільності. Незважаючи на економічні та безпекові труднощі, бізнес демонструє здатність адаптуватися до нових викликів, підтримувати економічну активність і зберігати робочі місця. Підприємства активно змінюють підходи до організації праці, впроваджуючи більш гнучкі моделі зайнятості та швидко реагуючи на зміни у зовнішньому середовищі. Водночас тривалість воєнного конфлікту, нестабільна безпекова ситуація та загрози для критичної інфраструктури значно ускладнюють стабільне функціонування компаній [25].

За даними опитування Американської торговельної палати, головними чинниками, що ускладнюють ведення бізнесу в Україні, є проблеми, пов'язані з безпекою. Зокрема, 91 % респондентів зазначили, що забезпечення безпеки працівників є одним із ключових викликів для підприємств. Серед інших важливих проблем підприємці називали ракетні

атаки на критичну інфраструктуру (66 %), погіршення психоемоційного стану працівників (65 %), загальне уповільнення економічної активності (45 %), а також перебої у функціонуванні енергетичних і комунікаційних систем, зокрема електропостачання, водопостачання, зв'язку та теплопостачання (44 %). Представники малого і середнього бізнесу звертають увагу на посилення адміністративного навантаження та регуляторні труднощі, які характерні для більшості регіонів країни [25].

Водночас зовнішня міграція може мати й певний позитивний економічний ефект для держави. Одним із таких чинників є грошові перекази трудових мігрантів, які протягом багатьох років залишалися важливим джерелом надходжень для української економіки. Проте, незважаючи на значну кількість громадян України, які виїхали за кордон, обсяги грошових переказів останнім часом демонструють тенденцію до скорочення, що відображено на рисунку 2.10.

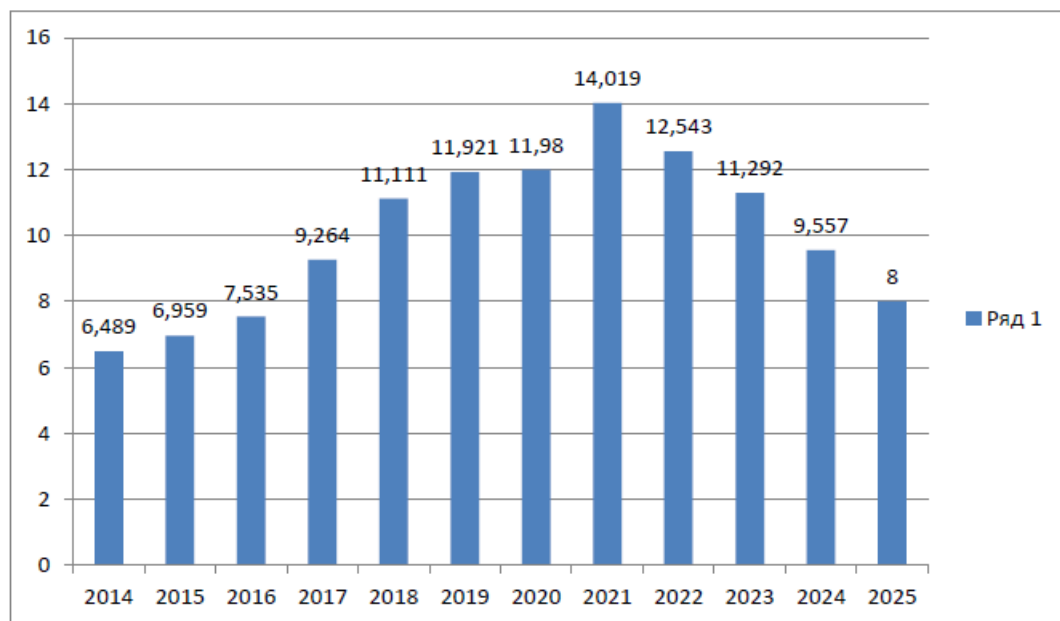

Рис. 2.10 Обсяги переказів з-за кордону, млрд дол. США

Джерело: побудовано за [29]

Таким чином, сучасний економічний розвиток України супроводжується рядом викликів, які значною мірою пов'язані з активними міграційними процесами.

2.3. Соціально-демографічні зміни в Україні під впливом міграційних процесів

Тенденції розвитку міграційних процесів, розглянуті у підрозділах 2.1 та 2.2, зумовили значні трансформації у соціально-демографічній сфері. Ці зміни проявляються як у кількісних показниках чисельності населення, так і в його структурних характеристиках, а також впливають на базові механізми функціонування суспільства. Зокрема, міграційні процеси відобразилися на функціонуванні інституту сім'ї, соціальній структурі населення та діяльності основних соціальних систем.

Одним із найбільш помітних демографічних наслідків міграційних процесів є значне скорочення чисельності наявного населення України. Масовий виїзд громадян за кордон, серед яких переважають жінки та діти, у поєднанні з масштабними внутрішніми переміщеннями населення та обмеженими можливостями швидкого повернення значної частини мігрантів посилює тривалу тенденцію депопуляції. Унаслідок цього змінюється не лише загальна чисельність населення, але й його внутрішня структура.

Міграційні процеси також спричиняють помітні деформації у віково-статевій структурі населення. Зокрема, спостерігається зменшення частки дітей та осіб працездатного віку серед населення, що продовжує проживати на території країни. Це, своєю чергою, призводить до зростання демографічного навантаження на економічно активну частину населення та сприяє посиленню процесів старіння суспільства.

Особливої уваги потребують гендерні диспропорції, які формуються внаслідок переважного виїзду жінок за кордон та чинних обмежень на виїзд чоловіків призовного віку. Подібна ситуація може мати довготривалі наслідки для подальшого розвитку демографічних процесів, зокрема вплинути на рівень шлюбності, формування нових сімей та особливості репродуктивної поведінки населення у майбутньому (рис. 2.11).

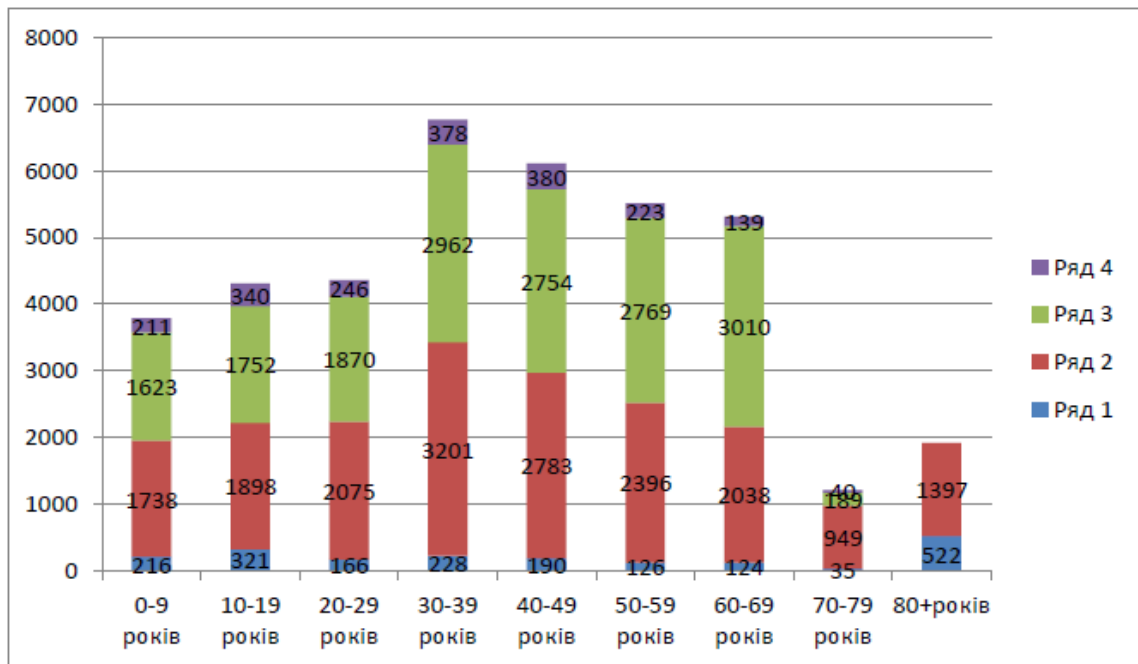

Рис. 2.11 Статеві-вікова структура населення, тис. осіб

Джерело: побудовано за [23]

Загалом вплив міграційних процесів на відтворення населення має переважно негативні наслідки. Зниження рівня народжуваності зумовлене комплексом чинників, серед яких важливу роль відіграє виїзд за кордон значної кількості жінок репродуктивного віку. Крім того, на демографічну ситуацію впливають такі явища, як масове розділення сімей, відкладання рішень щодо народження дітей у зв'язку з воєнними ризиками, економічною нестабільністю та загальною невизначеністю щодо майбутнього. Навіть серед населення, що продовжує проживати на території України, складні соціально-економічні умови, підвищений рівень психологічного напруження та погіршення рівня життя не створюють сприятливих передумов для зростання народжуваності, що, своєю чергою, посилює наявні демографічні проблеми.

Хоча прямий вплив міграційних процесів на рівень смертності визначити складніше, їх опосередкований вплив є досить помітним. Погіршення психоемоційного стану населення, обмежений доступ до медичних послуг для внутрішньо переміщених осіб, а також підвищене навантаження на систему охорони здоров'я можуть негативно позначатися на

загальному стані здоров'я населення та середній тривалості життя. Важливим аспектом демографічних змін є також їхній регіональний вимір. Значні території, особливо ті, що зазнали інтенсивних бойових дій або знаходяться поблизу лінії фронту, поступово втрачають населення. Натомість у регіонах, де зосереджується значна кількість внутрішньо переміщених осіб, відбувається зростання щільності населення, що створює додаткове навантаження на соціальну, житлову та комунальну інфраструктуру.

Соціальні наслідки міграційних процесів мають вагомий вплив на функціонування суспільства. Одним із найбільш відчутних проявів цих змін є трансформація інституту сім'ї. Тривале та масове розділення родин послаблює традиційні сімейні зв'язки, підсилює психологічне напруження і спричиняє емоційне виснаження як серед дорослих, так і серед дітей. Значне навантаження покладається на жінок, які часто змушені самотійно виховувати дітей і водночас адаптуватися до нових життєвих умов у статусі біженців або внутрішньо переміщених осіб. У таких обставинах особливо загострюється проблема так званого «соціального сирітства», коли діти фактично залишаються без постійної присутності одного або обох батьків через їхню міграцію або участь у воєнних діях. Крім того, переміщення значних груп населення руйнує усталені соціальні зв'язки та мережі підтримки, які раніше формувалися у межах місцевих громад.

Процеси соціальної адаптації та інтеграції вимушених мігрантів є складними і багатовимірними. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з труднощами під час пошуку житла, працевлаштування, а також із проблемами доступу до освітніх, медичних і соціальних послуг у громадах, що їх приймають. У певних випадках такі труднощі можуть призводити до виникнення соціальної напруги, навіть попри високий рівень солідарності та підтримки з боку місцевого населення. Для українських громадян, які знайшли прихисток за кордоном, важливими залишаються питання адаптації до нового культурного середовища, інтеграції у ринки праці та освітні системи приймаючих країн. Ймовірність їх тривалого перебування за межами

держави або повернення в Україну значною мірою залежить від подальшого перебігу війни, темпів відновлення країни після її завершення та загального рівня соціально-економічного розвитку.

Суттєвий вплив міграційні процеси справляють і на функціонування ключових соціальних систем, передусім освіти та охорони здоров'я. Масове переміщення учнів, студентів і педагогічних працівників ускладнює забезпечення безперервності освітнього процесу та підтримання належного рівня якості навчання. У регіонах, де зосереджена значна кількість внутрішньо переміщених осіб, освітні та медичні заклади часто працюють у режимі підвищеного навантаження. Водночас у тих територіях, звідки значна частина населення виїхала, спостерігається протилежна ситуація — зменшення кількості учнів і студентів, що іноді призводить навіть до закриття окремих установ. Поряд із цим забезпечення вимушених мігрантів доступом до якісних медичних послуг, особливо спеціалізованої допомоги, залишається актуальним викликом. Особливу увагу необхідно приділяти питанням психічного здоров'я, оскільки значна частина людей, які пережили травматичний досвід війни та вимушеного переселення, потребує професійної психологічної підтримки та реабілітації.

Міграційні переміщення також істотно трансформують соціальну структуру суспільства, що може поглиблювати вже наявні соціальні нерівності та формувати нові лінії соціальної диференціації. Зокрема, збільшується частка вразливих груп населення, до яких належать одинокі батьки (переважно матері з дітьми), люди похилого віку, що втратили звичні механізми соціальної підтримки, а також особи, які втратили житло, майно чи джерела доходів. За відсутності ефективних механізмів соціально-економічної підтримки та інтеграції переселенців у приймаючі громади зростає ризик поширення бідності та соціальної ізоляції серед вимушених мігрантів. Особливо гострою проблемою залишається забезпечення житлом, яка загострилася внаслідок руйнування значної частини житлового фонду та

масштабного переміщення населення, що перетворює її на один із важливих чинників соціальної нестабільності.

Отже, сучасні міграційні процеси в Україні мають значні соціально-демографічні наслідки, які характеризуються масштабністю та довготривалістю. Вони відображають реакцію суспільства на надзвичайні обставини, спричинені війною, і водночас формують передумови для майбутніх демографічних тенденцій та соціальних трансформацій. У зв'язку з цим особливо важливим є формування комплексної державної політики, спрямованої на пом'якшення негативних наслідків міграції, стабілізацію демографічної ситуації та поступове відновлення людського потенціалу України.

Висновки до розділу

Отже, проведений аналіз сучасних міграційних процесів в Україні свідчить про їх масштабність, динамічність та багатовимірний вплив на соціально-економічний і демографічний розвиток держави. Повномасштабне вторгнення російської федерації стало ключовим фактором трансформації міграційної ситуації, що призвело до різкого зростання як зовнішньої, так і внутрішньої міграції населення. Україна фактично стала джерелом однієї з найбільших хвиль вимушеної міграції в сучасній Європі, що супроводжується значним скороченням чисельності населення, змінами у його віковій та статевій структурі, а також поглибленням демографічних дисбалансів.

Аналіз статистичних даних засвідчив, що поряд із масштабним відтоком населення за кордон значного поширення набуло внутрішнє переміщення населення, що суттєво змінило регіональний розподіл людських ресурсів у країні. Це, у свою чергу, створило додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру регіонів, які приймають внутрішньо переміщених осіб, та водночас призвело до депопуляції територій, що постраждали від бойових дій.

Суттєвий вплив міграційні процеси мають і на функціонування ринку праці. З одного боку, спостерігається зростання рівня безробіття та зменшення економічної активності населення, а з іншого — формується дефіцит робочої сили в окремих галузях економіки. Це зумовлює появу нових викликів для державної політики у сфері зайнятості та економічного відновлення. Водночас спостерігаються ознаки адаптації економіки до нових умов, зокрема через розвиток підприємництва, зростання інтересу до самозайнятості та реалізацію державних програм підтримки бізнесу.

Окрім економічних наслідків, міграційні процеси мають вагомий вплив на соціально-демографічну сферу. Масове переміщення населення призводить до трансформації інституту сім'ї, зростання соціальної вразливості окремих категорій населення, а також створює додаткові виклики для систем освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. У довгостроковій перспективі ці процеси можуть суттєво вплинути на відтворення населення, структуру трудових ресурсів та загальний людський потенціал країни.

Отже, сучасні міграційні процеси в Україні мають складний соціально-економічний характер і породжують нові виклики для розвитку держави та суспільства. У зв'язку з цим важливим завданням стає реалізація ефективної державної політики, спрямованої на підтримку вимушених переселенців, створення умов для повернення громадян, відновлення економічної активності на ринку праці та стабілізацію демографічних процесів у країні.

РОЗДІЛ 3. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Детермінанти розвитку міграційних процесів в Україні

Міграційна взаємодія України з іншими державами визначається сукупністю внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на характер, масштаби та інтенсивність міграційних потоків населення. В умовах сучасних економічних викликів, воєнної агресії та помітних демографічних змін вивчення причин і мотивації міграції набуває особливої актуальності. Серед ключових внутрішніх факторів, що істотно впливають на міграційні процеси, варто виокремити економічну нестабільність, підвищення вартості життя, погіршення соціально-економічних умов та загальний рівень матеріального забезпечення населення. Саме ці обставини часто стають визначальними у прийнятті рішення громадянами щодо виїзду за кордон у пошуках більш сприятливих умов життя та праці.

Значний вплив на формування міграційних потоків мають також зовнішні чинники. До них належать рівень міжнародної підтримки, особливості міграційної політики країн-партнерів, світові економічні тенденції та інтеграційні процеси. Такі фактори можуть як розширювати можливості для переміщення населення, так і створювати певні обмеження для міграції. Такі обставини значною мірою впливають на вибір країни призначення та визначають загальну географію міграційних потоків.

Внутрішні чинники міграції охоплюють широкий спектр економічних, політичних, соціальних, демографічних, екологічних і культурних факторів, що виникають у межах держави та безпосередньо впливають на міграційну активність населення. Саме вони значною мірою визначають масштаби внутрішніх переміщень, напрями трудової мобільності та регіональні особливості розселення населення. Як зазначає О. Малиновська, внутрішня міграція відображає структурні трансформації в національній економіці та є

своєрідною реакцією населення на нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих територій [30].

Серед внутрішніх детермінант міграційних процесів особливо вагоме місце займають економічні фактори. Можливості працевлаштування, рівень доходів населення, , рівень безробіття, стабільність економічного розвитку та перспективи професійної реалізації значною мірою впливають на рішення громадян щодо зміни місця проживання. Низький рівень заробітної плати, обмежені можливості для кар'єрного зростання, нерівномірний розвиток регіонів і недостатній рівень економічної активності часто спонукають населення шукати кращі умови життя та праці як у межах країни, так і за її межами. У подібних умовах переміщення населення з метою працевлаштування стає одним із найхарактерніших проявів економічної мобільності.

Вагомий вплив на формування міграційних потоків мають також соціальні чинники. До них відносять рівень розвитку соціальної інфраструктури, доступність освітніх і медичних послуг, житлові умови, ефективність системи соціального захисту населення, а також можливості для особистісної реалізації та підвищення якості життя. Істотні відмінності у соціальних стандартах між окремими країнами чи регіонами часто виступають важливим стимулом для міграції населення. В умовах воєнного часу особливої ваги набувають питання безпеки, стабільності та забезпечення належних умов життя для родини.

Суттєвий вплив на міграційні процеси мають також політичні фактори. Політична стабільність, ефективність державного управління, рівень демократичних свобод і дотримання прав людини є важливими умовами, які формують рішення населення щодо міграції. Воєнні конфлікти, політична нестабільність, корупція та низький рівень довіри до державних інституцій можуть значно посилювати міграційні настрої населення. У сучасних умовах воєнної агресії проти України політичні чинники стали одним із головних каталізаторів вимушеної міграції.

Важливе значення у формуванні міграційних потоків мають також демографічні чинники, які впливають на їхню структуру та інтенсивність. До них належать віковий склад населення, показники народжуваності й смертності, процеси демографічного старіння, а також співвідношення різних вікових груп. Найбільш мобільною частиною населення зазвичай виступають молоді люди та особи працездатного віку, які значно частіше готові змінювати місце проживання з метою здобуття освіти, пошуку роботи або покращення життєвих умов. Разом із тим демографічні трансформації можуть істотно впливати на формування трудового потенціалу держави та структуру національного ринку праці.

Окрему категорію становлять екологічні фактори, роль яких у сучасних умовах поступово зростає. Погіршення стану навколишнього середовища, техногенні аварії, забруднення природних ресурсів, кліматичні зміни або руйнування інфраструктури можуть спричиняти вимушене переміщення населення. У сучасних українських реаліях значна частина екологічних ризиків пов'язана з наслідками воєнних дій, зокрема з пошкодженням промислових підприємств, енергетичних об'єктів та інших елементів критичної інфраструктури.

Помітний вплив на формування міграційних потоків справляють і культурні та освітні чинники. Прагнення здобути якісну освіту, розширити професійні можливості, отримати доступ до сучасних знань і технологій часто спонукає молодь до навчальної міграції. Водночас історично сформовані культурні зв'язки, наявність діаспорних спільнот та міждержавні контакти можуть сприяти формуванню стабільних міграційних маршрутів і підтримувати подальший розвиток міграційних процесів.

Отже, міграційна мобільність населення формується під впливом комплексної взаємодії різноманітних внутрішніх факторів, які відображають економічний, соціальний, політичний і демографічний стан суспільства. Їх дослідження дає змогу глибше зрозуміти причини переміщення населення та

визначити ключові напрями формування ефективної державної міграційної політики.

Разом із внутрішніми чинниками важливу роль у розвитку міграційних процесів відіграють і зовнішні фактори, що виникають за межами держави та визначають загальні умови міжнародної мобільності населення. До них належать економічні можливості країн призначення, рівень оплати праці, попит на робочу силу, особливості міграційної політики приймаючих держав, а також міжнародні інтеграційні процеси. Саме ці обставини значною мірою впливають на географічний напрям міграційних потоків і визначають привабливість окремих держав для потенційних мігрантів.

Одним із ключових зовнішніх чинників є економічний розвиток приймаючих держав. Вищий рівень оплати праці, кращі умови працевлаштування, розвинена соціальна інфраструктура та стабільна економічна ситуація створюють значні стимули для трудової міграції. Для громадян України такими країнами традиційно виступають держави Європейського Союзу, зокрема Польща, Німеччина, Чехія та інші, де існує високий попит на робочу силу у різних галузях економіки. Економічна привабливість цих країн сприяє формуванню стійких трудових міграційних потоків.

Важливу роль відіграє також міграційна політика держав призначення. Спрощення процедур отримання дозволів на проживання і працевлаштування, надання статусу тимчасового захисту, можливість соціальної підтримки мігрантів та доступ до ринку праці значною мірою впливають на рішення людей щодо переїзду. У контексті війни в Україні значну роль відіграло запровадження Європейським Союзом механізму тимчасового захисту для українських громадян, що дозволило мільйонам біженців отримати легальний статус проживання, доступ до працевлаштування, освіти та соціальних послуг у країнах ЄС.

Суттєвий вплив на міграційні процеси мають міжнародні інтеграційні процеси та міждержавне співробітництво. Участь України в міжнародних

організаціях, розвиток партнерських відносин з Європейським Союзом та лібералізація візового режиму сприяють розширенню можливостей мобільності населення. Запровадження безвізового режиму з країнами ЄС значно спростило короткострокові поїздки українських громадян, що також вплинуло на інтенсивність міграційних переміщень.

Ще одним важливим фактором є діяльність міжнародних організацій та гуманітарна підтримка. У сучасних умовах значну роль у регулюванні міграційних процесів відіграють такі міжнародні інституції, як Міжнародна організація з міграції, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та інші структури, які надають гуманітарну допомогу, підтримують програми інтеграції мігрантів та сприяють захисту їхніх прав.

Крім того, значний вплив на формування міграційних потоків мають глобальні соціально-економічні тенденції. Зміни на світових ринках праці, розвиток міжнародної економіки, технологічні трансформації та процеси глобалізації сприяють підвищенню мобільності населення та формуванню нових напрямів міграції. У таких умовах міграційні процеси стають невід'ємною складовою сучасного світового розвитку.

Таким чином, зовнішні фактори відіграють важливу роль у формуванні міждержавних міграційних зв'язків України, впливаючи на масштаби, напрями та характер переміщення населення. Їхній вплив у поєднанні з внутрішніми чинниками формує складну систему детермінант міграційних процесів, що потребує комплексного аналізу та врахування при формуванні державної міграційної політики.

Для більш глибокого розуміння причин формування міграційних потоків у наукових дослідженнях широко використовується концепція push–pull факторів, яка пояснює міграцію як результат взаємодії факторів «виштовхування» та «притягання». Ця теорія дозволяє комплексно проаналізувати причини переміщення населення, враховуючи як негативні умови в країні походження, що спонукають людей залишати місце

проживання, так і позитивні умови в країнах або регіонах призначення, які приваблюють потенційних мігрантів.

Фактори «виштовхування» (push factors) — це сукупність обставин, що формуються в країні походження та спонукають населення до міграції. У випадку України до таких факторів належать економічні труднощі, нерівномірний розвиток регіонів, обмежені можливості працевлаштування та відносно низький рівень заробітної плати у порівнянні з розвиненими країнами. Важливим чинником є також економічна нестабільність, інфляційні процеси та зниження рівня життя населення, що стимулює громадян шукати більш сприятливі умови за межами країни.

Окреме місце серед факторів «виштовхування» в сучасних умовах займають воєнні та безпекові чинники. Повномасштабна війна, руйнування інфраструктури, загроза життю та безпеці населення, а також вимушене переміщення з територій, де ведуться бойові дії, стали ключовими причинами масової міграції громадян України. У результаті мільйони людей були змушені залишити свої домівки та шукати безпечні умови для проживання як у межах країни, так і за її кордоном.

До факторів «виштовхування» також можна віднести соціальні та демографічні чинники, серед яких — обмежений доступ до якісної освіти та медичних послуг у деяких регіонах, недостатній розвиток соціальної інфраструктури, а також демографічні дисбаланси. У сільських та депресивних регіонах міграція часто стає одним із небагатьох способів покращення рівня життя та соціальної мобільності.

Водночас важливу роль у формуванні міграційних потоків відіграють фактори «притягання» (pull factors), які пов'язані з перевагами життя та праці у країнах або регіонах призначення. До таких факторів належать вищий рівень заробітної плати, кращі можливості працевлаштування, стабільна економічна ситуація, високий рівень соціального захисту населення та розвинена система соціальних послуг.

Для українських мігрантів значним стимулом є можливість отримання більш високих доходів та стабільної зайнятості у країнах Європейського Союзу. Ринок праці багатьох європейських держав характеризується високим попитом на робочу силу, особливо у сферах будівництва, сільського господарства, транспорту, промисловості та сфери послуг. Це створює сприятливі умови для працевлаштування українських громадян.

Важливими факторами «притягання» є також соціальні гарантії та високий рівень життя у приймаючих країнах. Доступ до якісної освіти, медичного обслуговування, соціального захисту та безпечного середовища значно підвищує привабливість таких держав для потенційних мігрантів. Особливо актуальними ці фактори стали після початку повномасштабної війни, коли для багатьох громадян України першочерговим стало питання забезпечення безпеки та стабільних умов життя.

Не менш важливу роль відіграють соціально-культурні фактори, зокрема наявність сформованих діаспорних громад у країнах призначення. Українські мігранти часто обирають ті країни, де вже проживають їхні родичі, друзі або представники національної діаспори. Наявність таких соціальних мереж значно полегшує процес адаптації, пошуку роботи та інтеграції у нове середовище.

Таким чином, міграційні процеси формуються під впливом складної взаємодії факторів «виштовхування» та «притягання». У випадку України важливу роль відіграють як внутрішні соціально-економічні та політичні обставини, так і зовнішні можливості, що відкриваються перед громадянами у країнах призначення. Аналіз цих факторів дозволяє краще зрозуміти закономірності формування сучасних міграційних потоків та визначити напрями вдосконалення державної міграційної політики.

Отже, міграційні процеси України формуються під впливом комплексної взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, які визначають масштаби, напрями та інтенсивність переміщення населення. Внутрішні чинники, зокрема економічна нестабільність, соціально-демографічні

дисбаланси, політичні та безпекові виклики, стимулюють міграційну активність населення, тоді як зовнішні фактори — рівень економічного розвитку приймаючих країн, міграційна політика держав призначення, міжнародні інтеграційні процеси та глобальні економічні тенденції — формують привабливі умови для виїзду громадян. Важливим аналітичним підходом до пояснення цих процесів є концепція push–pull факторів, яка дозволяє розглядати міграцію як результат поєднання факторів «виштовхування» та «притягання». У сучасних умовах війни в Україні вплив цих чинників значно посилюється, що призвело до трансформації традиційних міграційних моделей та зростання масштабів вимушеної міграції. У зв'язку з цим ефективна державна міграційна політика повинна враховувати комплексний характер міграційних детермінант та спрямовуватися на мінімізацію негативних наслідків міграції, збереження людського потенціалу та створення умов для стабільного соціально-економічного розвитку країни.

3.2. Пріоритетні напрями регулювання міграційних процесів у воєнний період

Умови повномасштабної війни, що триває на території України, створюють принципово нові виклики для державної міграційної політики. Ці обставини вимагають оперативних управлінських рішень, гнучких підходів до регулювання міграційних процесів і перегляду стратегічних орієнтирів державної політики у цій сфері. За сучасних умов ключового значення набуває не лише регулювання традиційних форм міграції, таких як трудова або сезонна мобільність населення, але й організація комплексної підтримки великої кількості внутрішньо переміщених осіб та громадян, які були змушені залишити країну. Особливо важливими стають питання захисту прав цих категорій населення, збереження людського потенціалу держави, а також створення передумов для стабілізації соціально-економічної ситуації та подальшого відновлення країни.

У такій ситуації особливого значення набуває не лише нормативне врегулювання міграційних процесів, а й ефективне практичне реагування на гуманітарні потреби населення, безпекові ризики та соціальні проблеми, що виникають унаслідок вимушеного переміщення мільйонів громадян. У зв'язку з цим, на основі аналізу державних програм, стратегічних документів та наукових досліджень можна виокремити основні пріоритетні напрями державної міграційної політики України в умовах воєнного часу:

1. Гарантування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також надання їм необхідної гуманітарної, соціальної й правової допомоги.

2. Сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади, включаючи забезпечення доступу до житла, освітніх і медичних послуг, можливостей працевлаштування та соціального захисту.

3. Підтримка громадян України, які перебувають за межами держави, зокрема шляхом розвитку консульської допомоги, розширення співпраці з країнами перебування та міжнародними організаціями.

4. Стимулювання добровільного повернення українців після завершення війни та створення сприятливих умов для їхньої соціально-економічної реінтеграції.

5. Збереження та розвиток людського потенціалу країни, що передбачає підтримку зайнятості населення, розвиток освітньої системи та програм професійної адаптації.

6. Удосконалення системи управління міграційними процесами, а також посилення координації між державними органами, відповідальними за реалізацію міграційної політики.

7. Розширення міжнародної співпраці з партнерами та міжнародними організаціями для ефективного реагування на міграційні виклики та залучення міжнародної допомоги.

8. Протидія нелегальній міграції та торгівлі людьми, а також підвищення ефективності контролю за перетином державного кордону.

9. Гармонізація міграційної політики України з європейськими стандартами у межах євроінтеграційного курсу держави.

10. Розвиток програм соціально-економічної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на їхню адаптацію та активну участь у соціально-економічному житті країни.

Одним із пріоритетних напрямів державної міграційної політики в умовах воєнного стану є забезпечення захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та біженців. Масові переміщення населення, спричинені бойовими діями, потребують від держави створення ефективної системи соціальної підтримки для цих категорій громадян. Така підтримка передбачає надання гуманітарної допомоги, доступ до соціальних виплат, правовий захист, медичні послуги та психологічну допомогу. Особливу увагу необхідно приділяти найбільш вразливим групам населення, зокрема дітям, людям похилого віку, особам з інвалідністю та сім'ям, які втратили житло або стабільні джерела доходу.

Важливим завданням державної політики є також ****сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади****. Переміщення значної кількості громадян до інших регіонів країни суттєво вплинуло на діяльність місцевих громад, функціонування соціальної інфраструктури та ситуацію на ринку праці. У зв'язку з цим держава має забезпечити переселенцям доступ до житла, освіти, медичних послуг, системи соціального захисту та можливостей працевлаштування. Водночас важливим є надання підтримки громадам, які приймають переселенців, зокрема через розвиток соціальної інфраструктури та реалізацію програм регіонального розвитку.

Не менш важливим напрямом державної політики є ****підтримка громадян України, які перебувають за межами держави****. Значна частина населення була змушена виїхати за кордон через бойові дії, що зумовлює необхідність посилення консульської підтримки, захисту прав українців та розширення співпраці з урядами держав перебування. Важливим завданням є

забезпечення доступу українських біженців до освітніх програм, можливостей працевлаштування та соціальних послуг у країнах проживання, а також підтримання їхнього зв'язку з Україною та українським суспільством.

Водночас одним із стратегічних завдань держави є створення умов для добровільного повернення громадян України після завершення війни та їхньої подальшої реінтеграції. Для цього необхідно формувати сприятливе соціально-економічне середовище, що включає розвиток ринку праці, створення нових робочих місць, відбудову житлової та соціальної інфраструктури, а також реалізацію спеціальних програм підтримки для громадян, які вирішують повернутися до країни.

Важливим пріоритетом державної політики є також збереження та розвиток людського капіталу. Масштабні міграційні процеси можуть призвести до втрати значної частини трудових ресурсів, особливо серед молоді та висококваліфікованих фахівців. У зв'язку з цим державна політика має бути спрямована на підтримку зайнятості населення, розвиток освітньої системи, професійної підготовки та перекваліфікації працівників, а також створення можливостей для реалізації професійного потенціалу громадян у межах країни.

Важливе значення має удосконалення системи управління міграційними процесами та посилення координації між державними інституціями. Ефективне регулювання міграційних потоків можливе лише за умови злагодженої взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та міжнародних організацій. Це передбачає вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток системи збору та аналізу статистичних даних про міграцію, а також упровадження сучасних інструментів управління міграційними процесами.

Окремим важливим напрямом є розширення міжнародного співробітництва у сфері міграційної політики. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема з Міжнародною організацією з

міграції та Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, а також із державами Європейського Союзу. Така взаємодія сприяє отриманню гуманітарної допомоги, обміну досвідом у сфері управління міграцією та реалізації спільних програм підтримки мігрантів.

Водночас значної уваги потребує боротьба з нелегальною міграцією та торгівлею людьми, ризики яких можуть зростати в умовах війни та соціально-економічної нестабільності. У зв'язку з цим держава має забезпечувати ефективний контроль за перетином державного кордону, удосконалювати механізми виявлення та підтримки осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також посилювати міжнародну співпрацю у протидії цим негативним явищам.

Ще одним важливим напрямом державної політики є узгодження міграційної політики України з європейськими стандартами у межах євроінтеграційного курсу держави. Наближення національного законодавства у сфері міграції до норм Європейського Союзу сприятиме підвищенню ефективності управління міграційними процесами, кращому забезпеченню прав мігрантів та зміцненню міжнародного авторитету України.

Складовою державної міграційної політики є також розвиток програм соціально-економічної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Вимушене переселення створює значні труднощі для адаптації людей на новому місці проживання. Тому держава має впроваджувати комплексні заходи підтримки, що включають забезпечення житлом, сприяння працевлаштуванню, а також доступ до освітніх, медичних і соціальних послуг. Важливим елементом таких програм є можливість професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації переселенців, що дозволяє їм швидше інтегруватися у нові економічні умови та ринок праці. Реалізація подібних заходів сприяє не лише соціальній стабільності, але й активному залученню внутрішньо переміщених осіб до розвитку регіонів, де вони проживають.

Ще одним важливим напрямом є створення ефективної системи збору, аналізу та прогнозування міграційних процесів. У сучасних умовах

управління міграційними потоками потребує достовірних статистичних даних, які дають змогу оцінювати масштаби переміщення населення, визначати основні тенденції та прогнозувати можливі наслідки. Формування сучасної системи моніторингу міграційних процесів дозволить підвищити ефективність державного управління та забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Важливу роль у цьому відіграє використання цифрових технологій, інтеграція державних реєстрів і співпраця з міжнародними організаціями, які досліджують міграційні процеси.

Окремим стратегічним напрямом державної політики є відновлення та розвиток людського потенціалу у контексті післявоєнної відбудови країни. Масштабні міграційні переміщення населення призводять до зменшення трудових ресурсів та втрати частини кваліфікованих спеціалістів. У зв'язку з цим державна політика має бути спрямована на стимулювання повернення громадян до України, підтримку молоді, розвиток освітньої системи та створення умов для професійної самореалізації населення. Важливу роль у цьому відіграють програми підтримки підприємництва, розвиток інноваційних галузей економіки та формування сприятливих умов для працевлаштування. Реалізація таких заходів сприятиме не лише стабілізації демографічної ситуації, а й забезпеченню довгострокового соціально-економічного розвитку держави.

Важливим напрямом державної політики є також розвиток інформаційної політики у сфері міграції. У сучасних умовах рішення про міграцію часто приймаються під впливом інформації щодо можливостей працевлаштування, рівня соціального захисту та умов життя як в Україні, так і за її межами. Тому держава повинна забезпечувати громадян достовірною та актуальною інформацією про міграційні можливості, права й обов'язки мігрантів, а також наявні форми державної підтримки. Це сприятиме зменшенню ризиків нелегальної міграції, трудової експлуатації та інших негативних явищ, пов'язаних із переміщенням населення.

Попри тривалість воєнних дій, важливим завданням державної політики залишається формування довгострокової стратегії демографічного відновлення України. У перспективі особливого значення набуде повернення українських біженців та внутрішньо переміщених осіб до місць їхнього постійного проживання, а також створення належних умов для життя, працевлаштування та соціальної реалізації громадян. Важливим аспектом цього процесу є ефективне використання людського капіталу для відбудови національної економіки, модернізації інфраструктури та розвитку ключових галузей господарства. У зв'язку з цим державна міграційна політика повинна бути тісно пов'язана із загальнонаціональною стратегією післявоєнної реконструкції та соціально-економічного відновлення країни.

Водночас реалізація визначених пріоритетів потребує ефективної взаємодії між різними рівнями державної влади, координації з міжнародними партнерами та активної участі інститутів громадянського суспільства. Складні умови воєнного часу вимагають від держави здатності швидко реагувати на нові виклики, ухвалювати ефективні управлінські рішення та водночас формувати стратегічне бачення довгострокового розвитку країни.

Висновки до розділу

Отже, результати проведеного аналізу свідчать, що сучасні міграційні процеси в Україні формуються під впливом складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, які визначають масштаби, напрями та характер переміщення населення. В умовах воєнного стану роль державної міграційної політики істотно зростає, оскільки вона має одночасно реагувати на гуманітарні виклики, забезпечувати належний соціальний захист громадян та сприяти збереженню людського потенціалу країни. До ключових пріоритетів такої політики належать підтримка внутрішньо переміщених осіб і біженців, створення умов для їхньої успішної інтеграції у приймаючі громади, стимулювання повернення громадян після завершення війни, а також

адаптація міграційної політики до сучасних соціально-економічних і безпекових реалій.

Проведене дослідження чинників міграції показало, що на динаміку міграційних процесів впливають економічні, соціальні, політичні, демографічні та екологічні фактори, які у взаємодії формують міграційні настрої населення. Водночас важливу роль відіграють і зовнішні детермінанти, серед яких економічна привабливість країн призначення, рівень міжнародної підтримки, інтеграційні процеси та особливості міграційної політики приймаючих держав. У цьому контексті концепція push–pull факторів дозволяє комплексно пояснити причини та закономірності сучасних міграційних переміщень.

Таким чином, ефективне регулювання міграційних процесів потребує системного та комплексного підходу, який передбачає вдосконалення державної політики у цій сфері, розширення міжнародної співпраці та формування довгострокової стратегії демографічного й економічного відновлення держави. Реалізація зазначених заходів сприятиме стабілізації міграційної ситуації, збереженню людського потенціалу країни та створенню передумов для сталого розвитку України в умовах післявоєнної відбудови.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження було розглянуто теоретичні та прикладні аспекти розвитку міграційних процесів, визначено їх основні причини, наслідки та особливості формування сучасної міграційної політики України. Міграція населення є складним соціально-економічним явищем, що охоплює різні форми переміщення людей як у межах держави, так і за її межами. Вона відіграє важливу роль у формуванні демографічної структури населення, функціонуванні ринку праці, розвитку соціальних інститутів і забезпеченні економічної стабільності держави. У сучасних умовах глобалізації міграційні процеси стають невід’ємною частиною суспільного розвитку, що зумовлює підвищену увагу до їх дослідження.

У першому розділі роботи було досліджено теоретико-методологічні засади вивчення міграційних процесів. Зокрема, проаналізовано зміст поняття міграції, розглянуто різні наукові підходи до її визначення, а також еволюцію теоретичних концепцій, присвячених дослідженню міграційних явищ. Значну увагу приділено теорії push–pull факторів, яка пояснює причини міграції через взаємодію чинників «виштовхування» та «притягання». Окрім цього, у роботі було розглянуто класифікацію міграційних процесів за такими критеріями, як напрями переміщення, тривалість перебування, причини та правовий статус мігрантів. Також проаналізовано нормативно-правову та інституційну основу державного регулювання міграційних процесів в Україні, яка включає міжнародні угоди, національне законодавство та діяльність відповідних державних органів.

Другий розділ присвячено аналізу сучасних міграційних процесів в Україні та їхнього впливу на соціально-економічний розвиток держави. Проведене дослідження засвідчило, що до початку повномасштабної війни Україна характеризувалася значними масштабами трудової міграції, що була зумовлена економічними чинниками та відмінностями у рівні доходів між Україною і державами Європейського Союзу. Однак після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році міграційна

ситуація зазнала істотних змін. Україна стала одним із джерел найбільших хвиль вимушеної міграції в сучасній Європі. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки: частина населення виїхала за кордон, а значна кількість людей перемістилася до інших регіонів країни.

Аналіз показав, що міграційні процеси суттєво впливають на функціонування ринку праці. З одного боку, спостерігається скорочення економічної активності населення та підвищення рівня безробіття, а з іншого — формується дефіцит робочої сили в окремих секторах економіки. Значні переміщення населення також впливають на підприємницьку діяльність, структуру зайнятості та регіональний розвиток. Водночас грошові перекази трудових мігрантів залишаються важливим джерелом фінансової підтримки національної економіки, хоча їх обсяги останнім часом мають тенденцію до зменшення.

Крім економічних аспектів, у дослідженні значну увагу приділено соціально-демографічним наслідкам міграції. Масштабні міграційні переміщення населення призводять до скорочення чисельності населення країни, змін у віково-статевій структурі, посилення процесів старіння населення та зниження рівня народжуваності. Значними є і соціальні наслідки міграції, серед яких трансформація інституту сім'ї, зростання соціальної вразливості окремих груп населення, а також підвищене навантаження на систему освіти, охорони здоров'я та соціального захисту.

У третьому розділі дослідження було розглянуто основні напрями формування державної міграційної політики України в умовах воєнного часу та проаналізовано фактори, що впливають на міждержавні міграційні зв'язки. Результати дослідження свідчать, що ефективне регулювання міграційних процесів потребує комплексного підходу, який поєднує соціальну підтримку населення, економічні стимули та розвиток інституційної системи управління. Особливу увагу слід приділяти створенню умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб, підтримці українських громадян, які

перебувають за кордоном, а також стимулюванню їхнього добровільного повернення після завершення війни.

Важливим завданням державної політики є також формування довгострокової стратегії демографічного відновлення та відбудови людського потенціалу держави. У цьому контексті міграційна політика повинна бути тісно пов'язана із загальнонаціональною стратегією соціально-економічного розвитку та повоєнної реконструкції країни. Для цього необхідно посилювати міжнародну співпрацю, удосконалювати нормативно-правову базу, розвивати програми соціальної підтримки населення та створювати сприятливі умови для розвитку ринку праці і підприємництва.

Отже, міграційні процеси в Україні мають складний і багатофакторний характер та істотно впливають на демографічну динаміку, соціальну структуру суспільства і економічну стабільність держави. Сучасні виклики, спричинені війною, потребують формування ефективної та гнучкої державної міграційної політики, спрямованої на мінімізацію негативних наслідків міграції, підтримку громадян і збереження людського потенціалу країни. Реалізація комплексних заходів у цій сфері сприятиме стабілізації міграційної ситуації, відновленню соціально-економічного розвитку та створенню передумов для сталого розвитку України у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ravenstein E. The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society. 1885. No. 46. P. 167–235.
2. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 2022. 472 с.
3. Stouffer S. Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. American Sociological Review. 1940. No. 5. P. 845–867.
4. Zipf G. The hypothesis: on the intercity movement of persons. American Sociological Review. 1946. No. 11. P. 677–686.
5. Lewis W. A. The Theory of Economic Growth. London: Routledge & CRC Press Logo, 2007. 456 p.
6. Щербанюк О. В. Міграційні процеси та подолання кордонів: діапазони переміщення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Т. 2 № 73. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/269005>
7. Назарова Г. В., Остапчук В. В. Теоретико-концептуальні підходи до сутності міграції. Економіка та суспільство. 2025. Вип.73. С. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-35>
8. Мульська О. П. Міграційні фактори виштовхування робочої сили регіону (на прикладі Львівської області) Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Вип.2. С.988-994. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/204.pdf>
9. Кваша О. С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 10. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/92.pdf
10. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2006. №2. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf

11. Ізбаш К. С., Дерев'янкін С. Л. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення міграційної політики України в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 2. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/2/28.pdf>
12. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Закон України «Про імміграцію» в поточній редакції від 06.02.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.
14. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
15. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
16. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
17. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
18. Закон України «Про закордонних українців». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>
19. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>
20. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>
21. Migration data portal. URL: https://www.migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_origin&t=2010&cm49=804
22. UNHCR URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
23. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/

24. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Раунд 19. Січень 2025 р. URL: <http://nowar.nbu.gov.ua/post/0001123>
25. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_economy_in_2024/
26. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
27. Бригадир С. Як змінився рівень безробіття в Україні: нові дані та прогнози. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yak-zminivsia-riven-bezrobittya-v-ukrayini-novi-dani-ta-prognozi-2791329.html>
28. Людський капітал — виклики для відновлення. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/05/29/2024-РАКТ-9.pdf>
29. Дзюба О. М., Левіщенко О. С., Томченко Б. М. Вплив міграційної кризи на економіку України. Економіка і суспільство. 2025 № 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-36>
30. Малиновська О. А. Міграційна політика України: виклики та пріоритети. – Київ: НІСД, 2019. – 312 с.